

RÓMAI JOGI REPETITORIUM

2026/2027. tanév I. félév

ALAPKÉRDÉSEK

**a római jog története, a római eljárásjog, a
személyi- és családi jog, valamint a dologi jog
köréből**

Összeállította:

Újvári Emese és Szabó Béla

A tananyag elkészítését a
„A Debreceni Egyetem fejlesztése a felsőfokú oktatás minőségének és
hozzáférhetőségének együttes javítása érdekében”
az **EFOP-3.4.3-16-2016-00021** számú projekt támogatta.
A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával
valósul meg

Debrecen, 2026.

Felhasznált irodalom:

A tizenkéttáblás törvény töredékei, fordította ZLINSZKY János, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.

MARTON Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve*, Debrecen, Méliusz, 1943.

FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Budapest, Oktatási Hivatal, 2020.

BENEDEK Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2021.

MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*, Szeged, Leges, 2010.

BESZÉNYI András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó

SIKLÓSI Iván: *Római magánjog I-II. kötet*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2021.

KASER, Max: *Das Römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und das klassische Recht*, München, C.H. Beck, 1971.

KASER, Max: *Das Römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt. Die Nachklassischen Entwicklungen*, München, C.H. Beck, 1975.

HONSELL, Heinrich – MAYER-MALY, Theo – SELB, Walter: *Römisches Recht*. Aufgrund des Werkes von Paul JÖRS – Wolfgang KUNKEL – Leopold WENGER, Berlin-Heidelberg-New York-London-Paris-Tokyo, Springer, 1987.

KASER, Max – KNÜTEL, Rolf – LOHSSE, Sebastian: *Römisches Privatrecht. Ein Studienbuch*, München, C.H. Beck, 2017.

HAUSMANINGER, Herbert – Selb, Walter: *Römisches Privatrecht*, Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag, 2001.

TALAMANCA, Mario: *Istituzioni di diritto Romano*, Milano, Giuffrè Editore, 1990.

MARRONE, Matteo: *Istituzioni di diritto Romano*, Palermo, Palumbo, 1987.

TÖRTÉNETI RÉSZ

1. Az institúció rendszer fogalma – fajtái:

A római jog ma oktatott tananyagának rendszerét a római jogtudós Gaiusnak a Kr. u. 2. század közepén megírt tankönyve, az *Institutiones* alapozta meg. Iustinianus császár utasítására Gaius könyve alapján Kr. u. 533-ban elkészült az *Institutiones seu Elementa*, amely hivatalos tankönyvként, s egyúttal törvénykönyvként szolgált. A római jog tananyagának a Gaius és Iustinianus Institúcióiban megalkotott rendszerét nevezzük institúció rendszernek.

Gaius három fő részre osztotta a tananyagot Institúcióiban:

- *personae* (személyek): személyi és családjog
- *res* (dolgok): dologi jog, öröklési jog, kötelmi jog
- *actiones* (keresetek): polgári eljárásjog.

Iustinianus Gaius felosztását követi Institúcióiban, további rendszerezésekkel kiegészítve azt. Például a kötelelem-keletkeztető tényállásokat négy csoportra osztja (*contractusok*, *quasi contractusok*, *delictumok*, *quasi delictumok*).

A római jog tantárgynak mai institúció rendszere az alábbi részekből áll:

- eljárásjog
- személyi- és családjog
- dologi jog
- kötelmi jog
- öröklési jog.

2. A pandektarendszer fogalma, felépítése:

A modern pandektarendszert a német jogtudósok alakították ki a 19. sz. elején.

Részei:

- a magánjog általános része + személyi jog
- dologi jog
- kötelmi jog
- családjog
- öröklési jog

Az eljárásjog önálló jogággá vált, a tágabb értelemben vett közjog részét képezvén.

3. Az archaikus jog fogalma:

Az archaikus jog időszaka Róma alapításától a Kr. e. 3. sz. közepéig tartott. Ez az ősi római társadalom korszaka, melyre kezdetleges, jórészt paraszti életviszonyoknak megfelelő jogrendszer volt jellemző.

Az archaikus jog a merev civiljog időszaka, amelyben a jog jelentős részben a *pontifexek* titkos tudományát képezte. Ebben az időszakban keletkezett a XII táblás törvény, de a pontifikális jogtudomány titkos jellege a XII táblás törvény keletkezését követően sem szűnt meg teljesen. A jog továbbfejlesztése a felmerülő új igények kapcsán a pontifikális *interpretatio* segítségével valósult meg, a XII táblás törvény szabályainak analóg alkalmazása révén. A papi jogtudomány korszaka a Kr. e. 4. és 3. század fordulóján ért véget. A világi jog kialakulásában nagy szerepet játszott a *Ius Flavianum*, vagyis a performák Flavius általi közzététele Kr. e. 304-ben. Valamint az, hogy a *lex Ogulnia* (Kr. e. 300) – amely valójában egy *plebiscitum* volt – lehetővé tette, hogy *plebeius* származású

személy is *pontifex maximus*sá válhasson. Ezt követően ugyanis Tiberius Coruncanius, az első *plebeius* származású *pontifex maximus* (Kr. e. 254) nyilvánosan (már nem *pontifex maximus*ként) elkezdte osztogatni *responsumait*, amit a nyilvános jogtanítás kezdetének tekinthetünk.

4. A préklasszikus jog fogalma:

A préklasszikus jog időszaka a Kr. e. 3. sz. közepétől a Kr. e. 1. sz. végéig tartott. Ebben az időszakban rakták le a rómaiak fejlett magán- és közjoguk alapjait. Erre az időszakra tehető a világi jogtudomány teljes kibontakozása, elsősorban a *praetorokat* segítő jogtudósok, mint szakértők jelentőségének megnövekedése révén.

A római jogra kihatással volt a görög filozófia, s fokozatosan előtérbe került az *aequitas* és a jóhiszeműség követelménye, valamint a *ius gentium* megoldásaira való hivatkozás.

5. A klasszikus jog fogalma:

A klasszikus jog a Kr. e. 1. sz. végétől a Kr. u. 3. sz. közepéig tartó időszakra esik. A római jogtudósok a *principatus* időszakában dolgozták ki nagyon részletesen a magánjog intézményeit.

A klasszikus jog időszakában a jogfejlődésre, a jog alakítására nagy hatással voltak a kor két fontos iskolájának, a *schola Sabinianának* és a *schola Proculianának* jogtudósai. A két iskola képviselői számos jogi kérdésben nem értettek egyet (*ius controvesum*), de gyakran épp a köztük lévő viták indukálták a jogfejlődést.

6. A *ius cogens* fogalma:

A kógens jogszabályok olyan jogszabályok, amelyek nem engednek eltérést a bennük megfogalmazott előírásoktól, vagyis a felek közös megállapodással sem térhetnek el ezektől a normáktól. Kényszerítő jellegű jogszabályoknak is szokás nevezni őket. Jellemzően (de nem kizárólag) a közjogi normák kógenssek. Minden tiltó norma kógens, de nem minden kógens norma tiltó jellegű.

Kógens jogszabályok például az aktív és passzív választójog közjogi szabályai.

A magánjogban is előfordulnak kógens jogszabályok, mint például a házassági akadályok vagy a végrendelkezési képesség feltételei.

7. A *ius dispositivum* fogalma:

A diszpozitív jogszabályok engedő, hégazgpótló jellegű normák, amelyektől a felek közös megállapodás esetén eltérhetnek. Vagyis ezek a normák csak ellenkező megállapodás hiányában alkalmazandók.

Jellemzően ilyenek a magánjog szabályai, ugyanakkor nem minden magánjogi norma diszpozitív.

Diszpozitív jogszabályok pl. a klasszikus korban az *emptio venditio* kellékszavatossági szabályai, amelyektől azonban a felek közös megegyezéssel eltérhetnek.

8. A *ius privatum* fogalma:

A római magánjog a magánélet viszonyait, vagyis a polgárok személyi, családi és vagyoni viszonyait szabályozza.

A kései klasszikus kortól kezdve a jogtudósok (így Ulpianus is) a közjog és a magánjog között a közérdek és a magánérdek fogalompár segítségével tettek különbséget: e szerint a közjogra a közérdek, a magánjogra pedig a magánérdek dominanciája jellemző.

9. A *ius publicum* fogalma:

A római közjog alapvetően a római államra, az állam szervezetre és a vallási szervezetre vonatkozó jogi normákat foglalta magába.

A kései klasszikus kortól kezdve a jogtudósok (így Ulpianus is) a közjog és a magánjog között a közérdek és a magánérdek fogalompár segítségével tettek különbséget: e szerint a közjogra a közérdek, a magánjogra pedig a magánérdek dominanciája jellemző.

10. A vulgárjog fogalma:

Vulgárjog alatt egy leegyszerűsödött jogászai gondolkodásmódot tükröző római jogot értünk, mely a posztklasszikus korra (Kr. u. 4-5. sz.) volt jellemző. A jog vulgarizálódása alapvetően két okra volt visszavezethető.

Egyrészt a klasszikusok kifinomult jogászai gondolkodásmódja a provinciák egy részében soha nem érvényesült.

A másik ok, hogy a Kr. u. 4. században a gazdasági, társadalmi, szellemi élet hanyatlásnak indult, így a leegyszerűsödött társadalmi, gazdasági viszonyok már nem igényelték a klasszikus jogtudomány által kidolgozott cizellált jogintézmények alkalmazását.

A két jelenség a Kr. u. 5. században összekapcsolódott, s ennek eredményeképpen a vulgárjog az egész Birodalomban általánossá vált.

A leegyszerűsödött jogászai gondolkodásra példa, hogy már nem különítették el a tulajdont a birtoktól, valamint az adásvételt a tulajdon *traditio*tól.

11. A személyiségi elv fogalma: (*ius personale*)

A személyiségi elv értelmében mindenkit a saját helyi joga szerint kellett elbírálni. Ez az elv érvényesült az ókorban és egy ideig a középkorban is.

A személyiségi elv érvénysülése miatt alkalmazta például a *praetor peregrinus* a *ius gentium*ot abban az esetben, ha egy római polgár és egy *peregrinus* állt egymással szemben egy perben. Nem érvényesült a személyiségi elv a súlyos bűncselekmények elkövetői esetén, a velük szemben indított büntetőeljárásokban ugyanis a római jog szerint kellett ítéletet hozni.

12. Az alanyi jog fogalma: (*facultas agendi*)

Alanyi jog alatt egy adott személyt megillető jogosultságot, a tárgyi jog által egy adott személy számára biztosított cselekvési, perindítási jogosultságot értünk.

A rómaiak viszont nem alanyi jogként tekintettek a jogaikra, hanem a keresetjogi gondolkodás volt jellemző rájuk, vagyis nem úgy gondolkoztak, hogy „jogom van valamihez”, hanem, hogy „akkor van jogom, ha a *praetor* keresetet ad”.

13. A tárgyi jog fogalma: (*norma agendi*)

Tárgyi jog alatt a jogszabályokat, az általános magatartásszabályokat megfogalmazó jogi normákat értjük.

14. A jogviszony fogalma:

A jogviszony olyan emberek között fennálló társadalmi viszony, melyet a tárgyi jog szabályoz. Jogviszony csak személyek között jöhet létre.

Például egy adásvételi szerződésből kötelemi jogviszony keletkezik az eladó és a vevő között. A kötelelem egy relatív szerkezetű jogviszony. A tulajdonjogból pedig egy abszolút szerkezetű jogviszony keletkezik a tulajdonos és mindenki más között, utóbbiak ugyanis kötelesek a tulajdonos tulajdonjogát tiszteletben tartani.

15. A jogi tény fogalma:

A jogi tények olyan tények, történések, illetve cselekmények, amelyek joghatásokat váltanak ki. Ilyen joghatás lehet a jogok keletkezése, módosulása, illetve megszűnése. A legfontosabb jogi tények a jogügyletek.

A jogi tény fogalmát Savigny dolgozta ki a 19. században.

16. A jogintézmény fogalma:

Jogintézmény alatt a jelentősebb jogviszonyokra vonatkozó jogszabályok rendszerezett összességét értjük.

Jogintézmény a római jogban például a tulajdon, a férji hatalom vagy az apai hatalom.

17. A szubszidiárius jogszabály fogalma: (*ius subsidiarium*)

A szubszidiárius jogszabályok kiegészítő jogszabályok. Csak akkor kerülhetnek alkalmazásra, ha nincs olyan elsődleges jogszabály, amely az adott jogi kérdést szabályozná.

Például a Szent Római Birodalomban a **Birodalmi Kamarai Bíróság rendtartása**, az ún. *Reichskammergerichtsordnung* 1495-ben előírta, hogy szubszidiáriusan a római jogot kell alkalmazni, amikor nincs más elsődleges jogszabály, amely alapján az adott ügyben döntést lehetne hozni.

18. Az *interpretatio* fogalma:

Interpretatio alatt a jogszabály értelmezését értjük. Azt a logikai műveletet, amelynek eredményeképpen a jogalkalmazó megállapítja, hogy az általános, absztrakt jogszabály (törvényi tényállás) alkalmazandó-e a konkrét esetre (történeti tényállás).

Erre azért van szükség, mert a jogalkotó jellemzően általánosan, magasabb absztrakciós szinten fogalmazza meg a jogszabályt, ill. az ún. törvényi tényállást, hogy azt az általa előrelátott és teljes mértékben előre nem látható esetekre is minél szélesebb körben alkalmazni lehessen. A jogesetek, a konkrét történeti tényállások azonban igen változatosak lehetnek, így a jogalkalmazónak mindig az eldöntendő eset összes releváns körülményét figyelembe véve kell megállapítani, hogy az absztrakt jogszabály alkalmazandó-e a konkrét esetre. Ezen döntés során szükség van a jogszabály értelmezésére is.

Az *interpretatio* eredményét tekintve megkülönböztetjük a megállapító értelmezést, a megszorító értelmezést és a kiterjesztő értelmezést.

19. Az interpretációs módszerek fajtái:

Az *interpretation*nak négy módszerét különböztethetjük meg egymástól:

Az *interpretatio grammatica*, vagyis a nyelvtani értelmezés során a jogalkalmazó a szavak jelentését és szemantikai kapcsolatát vizsgálja.

Az *interpretatio logica*, vagyis a logikai értelmezés során a jogalkalmazó a formális logika szabályait alkalmazza.

Az *interpretatio systematica*, vagyis a rendszertani értelmezés során a jogalkalmazó azt vizsgálja, hogy az adott jogszabály hogyan viszonyul a többi jogszabályhoz, valamint, hogy hol helyezkedik el a jogrendszerben, illetve az egyes jogágak viszonylatában.

Az *interpretatio historica*, vagyis a történeti értelmezés során a jogalkalmazó azt vizsgálja, hogy milyen célok vezették a jogalkotót az adott jogszabály megalkotásakor.

20. Az *in fraudem legis* eljárás fogalma:

In fraudem legis eljárásról akkor beszélünk, ha valaki akként játssza ki a törvényt, hogy magatartásával „a törvény szavait megtartva megkerüli annak értelmét” (Paulus D.1,3,29). Az ilyen eljárás is törvényellenes és tilos.

21. A kiterjesztő értelmezés fogalma – példákkal: (*interpretatio extensiva*)

Kiterjesztő értelmezés esetén a jogszabály szó szerinti értelmét tágítjuk, s valamilyen jogpolitikai indokból olyan tényállásokra is alkalmazzuk a jogszabályt, amelyek szó szerinti értelmezés esetén nem tartoznának a hatálya alá. Jellemzően a jogszabályban található valamely kifejezés jelentéstartalmát tágítva érjük el ezt az eredményt.

Példák a XII táblás törvényből:

- XII t. t. VII. 10. „A XII t.t. biztosítja, hogy a más telkére áthulló makkot össze szabad szedni.” A makk szó jelentéstartalmát tágítva az áthulló gyümölcsökre, terményekre is alkalmazták a törvényt.
- XII t. t. IV. 2b. „Ha az apa a fiát háromszor eladja, a fiú szabaduljon apja hatalma alól.” A fiú szó jelentéstartalmát tágítva gyermeket, unokát is értettek alatta, az ő eladásuk esetén is alkalmazták a szankciót.

22. A megszorító értelmezés fogalma – példákkal: (*interpretatio restrictiva*)

Megszorító értelmezés esetén a jogszabály szó szerinti értelmét szűkítjük, s valamilyen jogpolitikai érdekből olyan tényállásokat kiveszünk a hatálya alól, amelyek a szó szerinti értelmezés esetén oda tartoznának.

Példák a XII táblás törvényben:

- XII t. t. X. 8. „Aranyat se temessenek vele. De akinek fogai arannyal vannak kapcsolva, ha azt vele elégetik, vagy eltemetik; ez nem törvénysértő.” Vagyis tilos volt a holtakkal aranyat eltemetni, de ez alól a tilalom alól kegyeleti és közegészségügyi okokból kivételt képezett, ha az elhunytak arannyal voltak kapcsolva a fogai.
- XII t. t. IV. 2b. „Ha az apa a fiát háromszor eladja, a fiú szabaduljon apja hatalma alól.” A lányokat és az unokákat elég volt egyszer eladni, már akkor is szabadulnak a *pater familias* hatalma alól.

23. Az *analogia legis* fogalma – példákkal: (törvényanalógia)

Analógiát joghézag esetén alkalmazunk. Vagyis ha a jogesetre (történeti tényállásra) nincs jogszabály. Ebben az esetben keresni kell egy hasonló esetet, amelyre van jogszabály, s a hasonló esetre vonatkozó jogszabály alapján kell eldönteni az eredeti jogesetet. A két jogesetnek a jogi lényegét (*eadem ratio*) tekintve kell hasonlítani egymáshoz.

Példák a XII táblás törvényi szabály továbbfejlesztésére analógia révén:

- XII t. t. IV. 2b. „Ha az apa a fiát háromszor eladja, a fiú szabaduljon apja hatalma alól.” – Ezzel a rendelkezéssel eredetileg a *decemvirek* célja az volt, hogy megbüntessék az olyan apát, aki képes háromszor is eladni a fiát. A későbbiekben azonban igény keletkezett arra az apák és fiaik részéről, hogy a *filius familias*ok még a *pater familias* életében önjogúvá válhassanak. A *patria potestas* megszüntetése érdekében a *pontifexek* törvényanalógia segítségével a XII táblás törvény vonatkozó rendelkezését használták fel: az apa egy bizalmi emberének háromszor (leány gyermek vagy unoka esetében egyszer) egy színes *mancipatio* keretében eladta a gyermekét. A harmadik *mancipatiót* követően a XII. táblás

törvény IV. 2b. rendelkezése alapján megszűnt a gyermek felett az apai hatalom, a gyermek önjogúvá vált. Ezt nevezzük *emancipatió*nak.

- *Legis actio sacramento in rem*: ha egy dolog civiljogi tulajdonáról folyó per *in iure* szakaszában az alperes nem mondott ellent a felperes *vindicatio*jának (hallgatott, vagy elismerte a felperes tulajdonjogát), a *praetor* odaítélte a felperesnek a per tárgyát. Ezt használták fel a *pontifexek analogia legis* segítségével az *in iure cessio*, mint civiljogi absztrakt tulajdonszerzés mód kialakítása során. Ennek lényege, hogy az átruházó és a szerző fél elviszi a dolgot a *praetor* elé, s egy színleges *legis actio sacramento in rem* keretében az *in iure* szakaszban a szerző fél magának vindikálja a dolgot. Az átruházó (alperes) nem kontravindikál, így a *praetor addictio*val odaítéli a dolgot a felperesi pozícióban lévő szerző félnek. Ezzel megtörténik a tulajdonátruházás.

24. Az *analogia iuris* fogalma – példákkal: (joganalógia)

*Analogia iuris*ről akkor beszélhetünk, ha joghézag áll fent, vagyis egy eldöntendő jogesetre nincs jogszabály, s még hasonló eset sincs, amire lenne jogszabály, ezért törvényanalógiát sem lehet alkalmazni. Ilyenkor a bírónak a jog általános elvei, szabályai alapján kell eldönteni a jogesetet.

Ilyen jogelvek például az *aequitas* (méltányosság), *bona fides* (jóhiszeműség), igazságosság elve.

25. A jogforrás ismeretelméleti fogalma:

Gnószeológiai értelemben a jogforrás a jog megjelenési formája, vagyis ahonnan megismerhetjük a jogot.

Rómában az alábbi jogforrásokat különböztethetjük meg: szokásjog (*consuetudo*), törvény (*lex*), szenátusi határozat (*senatus consultum*), *magistratusi* hirdetmény (*edictum*), császári rendelet (*constitutio*), jogtudomány (*iurisprudentia*).

26. A jogforrás lételméleti fogalma:

Ontológiai értelemben véve azt tekintjük jogforrásnak, akitől, vagy amitől az származik, vagyis aki, vagy ami a jogot létrehozza.

Például Rómában a királykorban a király és a *pontifexek*, mint a király tanácsadói, a köztársaság idején *iurisdictio*s *magistratus* és a világi jogtudósok, mint tanácsadók nagy szerepet játszottak a szokásjog alakításában a peres eljárások *in iure* szakaszában. A császárkorban pedig a bírósági gyakorlat töltötte be ezt a szerepet.

A törvényeket a királykorban a király alkotta. A köztársaság idején viszont mindhárom szerv: a *magistratusok*, a népgyűlés(ek) és a *senatus* is részt vett a törvényhozás folyamatában.

A *senatus consultum*okat a *senatus* alkotta, de a *principatus* idején a *princeps* akarata húzódott meg mögötte.

A *magistratusi edictum*okat az azokat kibocsátó *magistratus* alkotta meg. A jogfejlesztés szempontjából különösen a *praetori edictum*oknak, az *aedilis curulisi edictum*oknak és a tartományi helytartók *edictum*ainak volt nagy jelentősége.

A császári rendeletek a császár és eleinte alkalmi tanácsadói, később pedig a császári tanács (*consilium principis*) akaratát juttatták kifejeződésre.

A jogtudomány a jogtudósok munkásságát tükrözi, amely az Augustus által bevezetett *ius publice respondendi* alapulva Hadrianus korától vált önálló, a bírósági gyakorlat által figyelembe vett jogforrássá.

27. A szokásjog modern fogalma:

A szokásjog fogalma Salvius Iulianus (D.1.3.32,1) és Iustinianus (*Institutiones*) szerint a következő:

A nép hallgatólagos egyetértése elfogad egy gyakorlatot, amely írásba foglalás nélkül mindenkit kötelez.

Modern értelemben véve viszont inkább a jogalkalmazásban hosszabb időn keresztül érvényesülő íratlan szabályokat szoktuk szokásjog alatt érteni.

28. A *lex* fogalma:

A köztársaság korában törvény alatt a *lex rogata* (*lex lata*) értjük. A *lex rogata* a szigorúan előírt módon írásban megszövegezett, a *magistratus* által előterjesztett, a népgyűlés (*comitia curiata* vagy a *comitia tributa*) által megszavazott, s a *senatus* által jóváhagyott és szabályszerűen kihirdetett határozat. A *senatus* jóváhagyása Kr. 339-től a *res Publilia Philonis de patrum auctoritate* értelmében előre kikérhetővé vált.

A *lex rogata*nak három része volt:

- *Praescriptio*: a törvény fejrata. Ez tartalmazta a javaslatot tevő *magistratus* nevét, a törvény elfogadásának helyét és idejét, valamint az először szavazó század vagy kerület nevét.
- *Rogatio*: a törvény rendelkező része. Ez tartalmazta a törvényi parancsot, vagyis a törvényben megfogalmazott előírást vagy tilalmat.
- *Sanctio*: joghátrány. Azok a jogkövetkezmények, amelyeket a törvény megszegése esetén a törvény megszegőjével szemben alkalmazni kell. A *sanctio* legfontosabb formái az érvénytelenítés és a büntetés.

29. A *lex perfecta* fogalma – példákkal:

A *lex perfecta* olyan törvény, amely a törvénybe ütköző magatartást érvénytelenséggel szankcionálta, de nem büntette. A következmény általában az eredeti állapot helyreállítása volt.

Például a házastársak közti ajándékozásra vonatkozó tilalom vagy a törvényes elidegenítési tilalmak.

Egy szokásjogi szabály tiltotta a házastársak közötti ajándékozást a szokásos mértékű alkalmi ajándékok, továbbá a *donatio ante nuptias* (házasság előtti ajándékozás) és a *donatio propter nuptias* (*donatio mortis causa*, halál esetére szóló ajándékozás) kivételével. E kivételektől eltekintve a házastársak közötti ajándékozás érvénytelen volt. Ugyanakkor, ha azt a férj nem vonta vissza a haláláig, az mégis érvényesnek volt tekintendő (ez a negyedik kivétel a tilalom alól).

A klasszikus korban törvény tiltotta az itáliai hozománytelek elidegenítését, valamint a per tárgyának elidegenítését a bírói ítélet meghozatala előtt. Amennyiben mégis a tilalom ellenére elidegenítették volna az adott dolgot, az ügylet érvénytelen lett.

30. A *lex minus quam perfecta* fogalma – példákkal:

A *lex minus quam perfecta* olyan törvény, amely a törvénybe ütköző magatartást büntette, de nem érvénytelenítette az ennek eredményeképpen létrejött jogügyletet.

Például, ha valaki a *minort* egy szerződés megkötése során becsapta, a *lex Laetoria* értelmében a szerződés ennek ellenére érvényes maradt, de a *minort* becsapó személy ellen büntetőkeresetet (*actio legis Laetoriae*) lehetett indítani.

Ha egy özvegyasszony megszegte a gyászévre vonatkozó előírást, s a gyászév letelte előtt újra férjhez ment, a házasság érvényes maradt ugyan, de a nő *infamiát* szenvedett el.

31. A *lex imperfecta* fogalma – példákkal:

A *lex imperfecta* olyan törvény, amely tiltott ugyan egy bizonyos magatartást, de a törvénybe ütköző magatartást nem büntette, és az ennek eredményeképpen létrejött jogügyletet sem érvénytelenítette.

Például a *lex Cincia* tiltotta a meghatározott értékhatáron felüli ajándékozást. Ha a felek ennek ellenére az értékhatár felett ajándékoztak, az nem volt érvénytelen, és nem is büntették. Ugyanakkor abban az esetben, ha az ajándékozó nem teljesítette önként az ajándékígéretét, s a másik fél keresetet indított vele szemben, a *praetor exceptio*t adott a keresetével szemben, s így nem marasztalták az ajándékozót.

A *SC Macedonianum* is *lex imperfecta*nak minősült. Ha valaki a *SC Macedonianum* ellenére adott pénzkölcsönt egy hatalom alatti fiú számára, aki a majdani apai öröksége terhére vette fel a kölcsönt, a kölcsön érvényes volt ugyan, s a fiú önjogúvá válását követően a hitelező perben is követelhette a visszafizetését. De a *praetor* egy *exceptio Senatus Consulti Macedonianit* adott a fiúnak, így az elkerülhette a marasztalást.

32. Az *interpolatio* fogalma:

Az *interpolatio* a iustinianusi kodifikációt végző kompilátorok szövegmódosító tevékenységét jelenti. Iustinianus császár arra utasította a kompilátorokat, hogy a kodifikáció során kerüljék az ismétléseket a szövegekben, oldják fel az ellentmondásokat, hagyják el az idejélmúlt szabályokat, s ha szükséges, módosítsák az eredeti szöveget.

ELJÁRÁSJOG

33. Az önhatalom fogalma, fajtái:

Az önhatalom az érdekérvényesítés azon módja, amikor valaki a saját erejére támaszkodva, magánharc útján érvényesíti az érdekeit. Ilyenkor az egymással szemben álló felek ügyességén, erején múlik, hogy ki kerül ki győztesen a konfliktusból.

Az önhatalomnak két fajtáját különböztethetjük meg egymástól: a jogos és a tilos önhatalmat.

A jogos önhatalom a modern társadalmakban csak kivételesen engedélyezett módja a jogérvényesítésnek, s csak abban az esetben lehet élni vele, ha az állam által biztosított jogvédelem nem lenne elégséges, mert annak igénybevétele esetén már nem lehetne helyrehozni a jogsérelmet. A jogos önhatalom két formája az önvédelem és az önsegély.

A tilos önhatalom az önhatalom meg nem engedett formája, s ennek megfelelően bűncselekménynek minősül.

34. Az önvédelem fogalma:

Az önvédelem a jogos önhatalom egyik formája. Önvédelemről akkor beszélünk, amikor a sértettet ért jogellenes, közvetlen és másként el nem hárítható támadás azonnali elhárítása, visszaverése érdekében gyakorolnak önhatalmat.

Például a XII táblás törvény értelmében az éjszakai tolvajt, vagy a fegyverrel védekező tolvajt a sértett megölhette:

XII. t. t. VIII. 12. „Ha éjjel követi el a lopást, ha őt megöli [a meglopott], jogosan megölt legyen.”

XII. t. t. VIII. 13. „Nappal... ha dárdával védekezik ... ám kiáltozni kell.”

35. Az önsegély fogalma:

Az önsegély a jogos önhatalom egyik formája. Önsegélyről akkor beszélünk, amikor a már bekövetkezett jogsérelem utólagos helyreállítása érdekében gyakorolják az önhatalmat.

Például, ha valakit erőszakkal kivetnek a házából, az utólag erőszakkal visszafoglalhatja a házát (de az erőszak ebben az esetben sem lehet fegyveres, vagy csoportos erőszak).

36. A per fogalma:

A per olyan szóbeli, nyilvános, közvetlen, kontradiktórius eljárás, amelyben a bíró a felperes keresetére a szabályszerűen lefolytatott eljárás után ítéletével eldönti a felek jogvitáját. A bíró a tényállás vizsgálatát és a bizonyítási eljárás lefolytatását követően vagy megállapítja ítéletében a vitatott jog fennállását, valamint annak az alperes részéről történt megsértését, és ennek megfelelően marasztalja az alperest, vagy ha fenti feltételeket nem látja fennforogni, akkor felmenti az alperest.

37. A keresetjogi gondolkodás fogalma:

Míg ma az állam általában biztosítja az anyagi jogszabályokban lefektetett jogok és igények érvényesítését, s az anyagi jogszabályok jogosultjának általában van lehetősége arra, hogy igényét törvényes eljárás keretei között érvényesítse. Addig a római jogban esetről esetre állapították meg, hogy az állam beavatkozik-e az igénylő érdekében, s mely esetekben adnak keresetet egy-egy igény érvényesítésére. Kereset-adás: *dare actionem*.

A rómaiak tehát nem alanyi jogként tekintettek a jogaikra, hanem a keresetjogi gondolkodás volt jellemző rájuk, vagyis nem úgy gondolkoztak, hogy „jogom van valamihez”, hanem, hogy „akkor van jogom, ha a *praetor* keresetet ad”.

Míg a modern jogrendszerekben lényegét tekintve csak egyféle kereset van, addig a római jogban a *praetor* által adott kereseteknek annyi fajtája alakult ki, ahányféle esetben a *praetor* az igényérvényesítés lehetősége mellett döntött.

38. A (kereset)elévülés fogalma:

Az elévülés valamely jog állami úton történő érvényesíthetőségének időmúlás következtében való megszűnése.

Az elévülés következtében tehát nem maga a jog szűnik meg, csak annak peres úton történő érvényesíthetősége. A római jogban tulajdonképpen nem is maga a kereset szűnt meg, vagyis a bíró nem hivatalból vette figyelembe az elévülést, hanem csak abban az esetben, ha az alperes kifogásban hivatkozott az elévülés tényére.

Azt, hogy maga a jog nem szűnt meg, csak annak kikényszeríthetősége, két szabály is alátámasztja. Egyrészt, ha az alperes nem élt a keresetelévülés kifogásával a per során, marasztalhatta őt a bíró. Másrészt, ha az adós önként teljesítette az elévült követelést, s utóbb ébredt rá, hogy annak teljesítése nem lett volna perben kikényszeríthető, utóbb már nem követelhetette vissza a teljesített szolgáltatást tartozatlan fizetésre (jogalap nélküli gazdagodásra) hivatkozva.

39. Az elévülés nyugvásának fogalma:

Az elévülés nyugszik (*dormit*) a iustinianusi jog szerint, amikor objektíve kizárt a keresetindítás lehetősége. Például, ha ítélezési szünet miatt nem működnek a bíróságok. Ha a nyugvás oka megszűnik, az elévülés tovább folytatódik, és a nyugvást előidéző körülmény keletkezése előtt eltelt időtartam is beleszámít az elévülési időbe. Vagyis például az ítélezési szünet előtt eltelt elévülési időt hozzá kell számítani az ítélezési szünet vége óta eltelt időhöz.

40. Az elévülés megszakadásának fogalma:

Az elévülés megszakad (*interrumpitur*), ha a jogosult jogfenntartó nyilatkozatot, vagy a kötelezett jogelismerő nyilatkozatot tesz, illetve ilyen magatartást tanúsít.

A jogosult jogfenntartó nyilatkozatára/magatartására példa: keresetindítás, felszólítás a teljesítésre.

A kötelezett jogelismerő nyilatkozatára/magatartására példa: tartozáselismerés, részletfizetés, kamatfizetés.

Az elévülés megszakadása esetén a megszakadást előidéző eseményt követően előről kezdődik az elévülési idő számítása, vagyis abba nem számít bele a megszakadás előtt eltelt idő.

41. A megdönthető vélelem fogalma – példákkal: (*praesumptio iuris*)

Vélelemről akkor beszélünk, ha a jogszabály azt írja elő, hogy a bíró az ítéletét egy nem közvetlenül bizonyított, hanem pusztán valószínű tényállásra alapítsa. A vélelem alapjául jellemzően az szolgál, hogy a dolgok szokásos rendje szerint, illetve az általános tapasztalatok alapján általában akként szokott történni, ahogyan az a vélelemben meg van fogalmazva. A vélelem a bizonyítási teher megfordítása révén megkönnyíti a perbeli helyzetét annak, aki mellett a vélelem szól.

A megdönthető vélelem esetén van helye ellenbizonyításnak. Tehát az ellenérdekű fél ha tudja, bizonyíthatja, hogy a valóságban mégsem úgy történtek a dolgok, ahogy az a vélelem szerint elfogadandó lenne.

Példák a római jogból:

- Az apaság vélelme: a vélelem azt mondja ki, hogy a házasságban született gyermeknek a nő férje az apja.
- A szabadság vélelme: mindaddig, amíg nem bizonyosodik be valakiről, hogy rabszolga, addig szabadnak kell tekinteni.
- A közös veszélyben elhunytakra vonatkozó vélelem: az esetleges öröklési viták könnyebb eldöntése érdekében a posztklasszikus korban azt vélelmezték, hogy ha egy család több tagja (szülők és gyermekeik) közös veszélyben elhalálozik, úgy kell tekinteni, hogy előbb haltak meg a serdületlen gyermekek, aztán a szülők, s végül a serdült gyermekek.

42. A megdönthetetlen vélelem fogalma – példákkal: (*praesumptio iuris et deiure*)

A megdönthetetlen vélelem esetén nincs helye ellenbizonyításnak.

Példák a római jogból:

- A fogamzási időre vonatkozó vélelem: e szerint a vélelem szerint a gyermek fogantatása a születésétől visszafelé számított 182. és 300. nap közé esik. Ez ellen nincs helye ellenbizonyításnak.
- A *stipulatio* megtörténtéről kiállított okirat alapján vélelmezték, hogy a *stipulatio*ra a megfelelő formaságok között sor került szóban. Ez ellen sem volt helye ellenbizonyításnak.

43. A *fictio* fogalma – példákkal:

*Fictio*ról akkor beszélünk, amikor a jogszabály azt írja elő, hogy a bíró az ítéletét egy tudottan valótlan, képzelt tényállásra alapítsa.

Példák a római jogból:

- A méhmagzatra vonatkozó *fictio*: a még meg nem született, de már megfogant gyermeket megszületettnek kell tekinteni abban az esetben, ha ez a gyermek érdekében áll. (Például, ha a *fictio* segítségével biztosítható, hogy a gyermek örököljön valaki után.) A *fictio* alkalmazásának feltétele, hogy a gyermek később élve és életképesen megszülessen. Addig egy függő jogi helyzet áll fent.
- A *fictio legis Corneliae*: a hadifogságba esett és ott elhunyt római polgárt úgy tekintették, hogy életének utolsó szabad pillanatában halt meg, annak érdekében, hogy lehessen örökölni utána.

A *fictio* nem bizonyítási eszköz, hanem a jogfejlesztés eszköze, mint azt az *actio Publiciana*, a *praetori* (bonitár) tulajdonos védelmére kidolgozott kereset is mutatja.

44. A *formula* fogalma:

A formula egy írásbeli utasítás a *praetor* részéről az esküdtbíró számára, hogy mely körülményekkel kapcsolatban kell bizonyítékokat megvizsgálni, valamint, hogy mely kérdésről kell ítéletet mondani. A formulába a *praetor* minden olyan az üggyel kapcsolatos fontos körülményt belefoglal, amit a felek *in iure a praetor* elé tártak. A formulában – mivel az nem mindig civiljogot alkalmaz – „részletesen” le kell írni az esküdtbíró számára, hogy hogyan járjon el, milyen kérdésekben foglaljon állást.

A formula két mondatból áll. Az első mondat tartalmazza a bírókinvezést, a második egy többszörösen összetett feltételes mondat, amely a formula lényegi részét tartalmazza.

Ezen részben jelennek meg az ún. rendes alkatrészek (*intentio, condemnatio* [szükség esetén *clausula arbitrariával* bővítve], *demonstratio, adiudicatio*) és adott esetben a rendkívüli alkatrészek (*exceptio, praescriptio*).

45. A *bona fides* fogalma: (jóhiszeműség)

A jóhiszeműség (*bona fides*) fogalma szubjektív és objektív értelemben is használható.

Az első esetben egy tevékenységhez való tudati viszonyulást vizsgálunk. **Szubjektív** értelemben véve akkor beszélhetünk *bona fides*ről, ha valaki úgy gondolja, hogy amit tesz jogszerű, nem sérti más jogát. Ennek ellentéte a rosszhiszeműség (*mala fides*). Utóbbiról akkor van szó, ha valaki tudja, hogy magatartása jogsértő, jogrendbe ütközik.

Objektív értelemben véve a *bona fides* alapvetően a szótartást, a tisztességet jelentette. Ebben az értelemben *bona fides*en nem valakinek a belső meggyőződéséről van szó, hanem arról a felé irányuló elvárásról, hogy egy adott helyzetben az általában elvárható módon járjon el. Az objektív *bona fides*re, vagyis a jóhiszeműség és tisztesség elvére támaszkodva alakították ki a *praetorok* a *bonae fidei actiókat*. Ezeknél a keresetknél a bírónak mindabban marasztalnia kellett az alperest, amit a jóhiszeműség és a tisztesség megkövetel. Vagyis az alperesnek mindazt meg kellett tennie, amit egy jóhiszemű, tisztességes személy az adott helyzetben megtenne.

46. Az *exceptio* fogalma, fajtái: (kifogás)

A kifogás (*exceptio*) a formula rendkívüli alkatrésze, amely az alperes kérésére kerül bele a formulába. A *praetor* az alperes kérésére a kifogásban egy olyan további körülményre hívja fel a bíró figyelmét, amely – ha annak valódisága beigazolódik – a felperes *intentio*ban megfogalmazott igényének érvényesíthetőségét utóbbi sikeres bizonyítása ellenére is lerontja.

A kifogás időbeli hatálya alapján lehetett:

- végleges hatályú (*exceptio peremptoria*): ilyenkor a felperes véglegesen elvesztette a pert. Például a megtévesztés miatt adott *exceptio doli*.
- halasztó hatályú (*exceptio dilatoria*), amikor csak átmenetileg mentesült az alperes a marasztalás alól. Például az idő előtt perlés kifogása.

47. A *praeiudicium* fogalma - példákkal. (megállapítási per/előper)

A *praeiudicium* megállapítási kereset, amely egy jog, jogviszony vagy tény fennállásának vagy fenn nem állásának megállapítása irányul. Az ilyen keresetek esetében hiányzik a formulából a *condemnatio*. Marasztalás helyett megállapító ítélettel (*pronuntiatio*) zárul az eljárás, amelyben az ügy megvizsgálása után a bíró meggyőződése kerül megfogalmazásra. Mivel a praeiudiciális eljárást gyakran egy további per követte, előpernek is szokták nevezni.

- Példák egy jogkérdés megállapítására:
 - Egy személy statusának megállapítása – szabad-e vagy sem? – felszabadított-e vagy sem? – gyermeke-e a másiknak vagy sem?
 - Jogi aktus érvényessége – érvényes-e a végrendelet vagy sem?
- Példák ténykérdésre vonatkozóan:
 - Kinél van az adott dolog?
 - A dolog elválasztható-e a másiktól?
 - Mekkora a hagyaték?
 - Mekkora a hozomány?

48. Az ítélet anyagi jogerejének fogalma:

Az ítélet anyagi jogereje azt jelenti, hogy az adott felek ügyében meghozott ítélet rendelkezését az ugyanazon felek közötti újabb perben (olykor azonban mindenkivel szemben) igazságként kell elfogadni, még abban az esetben is, ha a bíró esetleg tévedett.

49. Az ítélet alaki jogerejének fogalma:

Az ítélet alaki jogereje alatt azt értjük, hogy a felperes ugyanazon alperes ellen ugyanazon ügyben már nem érvényesíthette újabb perben a bíró által eldöntött igényét. Amennyiben a felperes újabb kerestet indított ugyanabban az ügyben, az alperes megkapta vele szemben az ítélt dolog kifogását (*exceptio rei iudicatae*).

50. A kötött bizonyítási rendszer fogalma:

A kötött bizonyítási rendszer a császári perrendre volt jellemző.

A császári rendeletek előre megállapították, hogy az egyes típusú bizonyítékok milyen bizonyítóerővel rendelkeznek, s ehhez a bírónak esetleges más meggyőződése ellenére is tartania kellett magát. Vagyis gyakorlatilag a bíró nem mérlegelhette szabadon a bizonyítékokat.

Így például az okiratok nagyobb bizonyítóerővel rendelkeztek, mint a tanúvallomások. Érvényesült az „egy tanú nem tanú” elve. A *honestior* tanúk vallomását többre értékelték, mint a *humiliorokét*.

51. A *cassatio*s jogkör fogalma:

A császári perrendben a több szintű bírósági rendszernek köszönhetően már lehetőség nyílt a fellebbezésre. A fellebbviteli bíróság ilyenkor háromféleképpen dönthetett: az alsóbb fokú bíróság ítéletét helybenhagyhatta, megváltoztathatta, vagy megsemmisíthette.

A *cassatio*s jogkör azt jelenti, hogy a fellebbviteli bíróság a fellebbezést követően az alsóbb fokú bíróság ítéletét megsemmisíthette, s az alsóbb fokú bíróságot új eljárásra utasíthatta.

52. A *reformatio* jogkör fogalma:

A fellebbezést követően a fellebbviteli bíróság új tárgyalást tarthatott, amelynek során jogkérdésben és ténykérdésben egyaránt dönthetett, döntésében az alsóbb fokú bíróság ítéletét megváltoztathatta.

53. A peren kívüli jogsegélyek fogalma:

A peren kívüli jogsegélyek olyan hatósági aktusok voltak, amelyekkel a *praetor imperiumára* támaszkodván valamilyen kötelezettséget írt elő az egymással szemben álló felek valamelyikének vagy mindkettőjüknek.

A *praetor* peren kívüli jogsegélyei (tartalmi szempontok alapján):

- *in integrum restitutio*
- *stipulatio praetoria*
- *missio in possessionem*
- *interdictum*

54. A végrehajtási eljárás fogalma:

A végrehajtási eljárás a jogerős ítéletben foglalt marasztalás kikényszerítésének jogszabályban előírt módja.

Megindításának alapvetően az a feltétele, hogy legyen egy jogerős marasztaló ítélet, s a marasztalt alperes az ítélet rendelkezésének a rendelkezésre álló határidőn belül ne tegyen önként eleget.

Rómában alapvetően háromféle végrehajtási eljárásról beszélhetünk a különböző korszakokban:

- A civiljogi perrendben a személyi végrehajtás volt domináns. Elsődlegesen a *legis actio per manus iniunctionem* nevű eljárást alkalmazták végrehajtási eljárásként, mely az adós személye ellen irányult, s melynek eredményeképpen az adóst a hitelezői megölhették vagy eladhatták rabszolgának. (Kivételesen, privilegizált esetekben volt csak alkalmazható ebben az időben a *legis actio per pignoris capionem*, amelynek során a hitelező az adós egyes vagyontárgyait foglalhatta le egyfajta zálogként.)
- A *praetori* perrendben a vagyoni végrehajtás került előtérbe, amely univerzális, csődszerű eljárás volt, s az adós teljes vagyonára irányult.
- A császári perrendben szintén a vagyoni végrehajtás volt a jellemző, de ez már szinguláris jellegű volt, vagyis csak az adós egyes vagyontárgyaira irányult.

55. A csődszerű eljárás fogalma:

A *praetori* perrend szerinti végrehajtási eljárás az adós teljes vagyonára irányuló, univerzális, csődszerű eljárás volt.

A végrehajtási eljárásra akkor került sor, ha a marasztalt alperes 30 napon belül nem teljesítette az ítéletben foglaltakat. Ekkor a pernyertes felperes egy újabb perben, a „végrehajtási perben” léphetett fel az alperessel szemben, az *actio iudicati* nevezetű keresettel. Ha az *actio iudicativa* megindított végrehajtási pert a felperes megnyerte, lehetővé vált a konkrét végrehajtási cselekmények foganatosítása, amely elsősorban az adós vagyonára, másodsorban az adós személyére irányult.

Ekkor a *praetor* beutalta a hitelezőket az adós vagyonába, de 30 napig maga az adós is birtokban maradhatott. Ez alatt a 30 nap alatt az adós teljesíthette azt, amiben az *actio iudicativa* megindított per eredményeképpen marasztalták.

Ha eredménytelenül telt el a 30 nap az adós *infamiát* szenvedett el, s el lehetett vele szemben indítani a személyi végrehajtási eljárást. A vagyonát pedig a hitelezők a maguk közül választott *magister bonorum* segítségével maguk között elárverezhették. Az árverést az nyerte, aki a legnagyobb arányban ígérte meg a hitelezőtársai követelésének kielégítését, amiért aztán saját vagyonával is felelt, ő volt az ún. *bonorum emptor*.

56. A csődeljárás fogalma:

A csődeljárás egy az adós számára kedvezőbb vagyoni végrehajtási eljárás volt. Abban az esetben, ha az adós a marasztalást követő 30 napon belül önként átengedte a vagyonát a hitelezőknek (*cessio bonorum*), mentesült az *infamia* és a személyi végrehajtás alól, s a későbbi szerzeményeiből megtarthatott annyit, amennyi a közvetlen létfenntartásához szükséges volt. Iustinianus idején pedig már a végrehajtás idején meglévő vagyonából is megtarthatott annyit, amennyi a létfenntartásához szükséges volt (*beneficium competentiae*).

Ugyanakkor mivel ez az eljárás csak az adós számára volt kedvezőbb, a hitelezők számára inkább hátrányokkal járt, a *praetornak* kellett külön engedélyezni. Általában csak több feltétel együttes teljesülése esetén engedélyezte a *praetor*:

- jellemzően a bizalmi viszonyokból származó követelések esetében (például gyámság, megbízás),
- ha az adós vagyona passzív volt
- és az adós önhibáján kívül jutott ebbe a helyzetbe.

SZEMÉLYI JOG

57. A jogképesség fogalma:

Jogképesség alatt azt értjük, hogy valaki jogok és kötelességek alanya lehet. A jogképes személy tekinthető jogalanynak (*caput* vagy *persona*).

A jogképesség egy statikus vagy passzív képesség, mert nem feltételezi, hogy a jogképes személy maga tegyen valamit az adott jogok vagy kötelezettségek megszerzéséért. Például egy újszülött gyermek is lehet jogok és kötelezettségek alanya.

A jogképességet befolyásoló tényezők a római jogban:

- *status* (*status libertatis*, *status civilis*, *status familiae*);
- női nem;
- becsületcsökkenés (*intestabilitas*, *infamia*, *turpitude*);
- alacsonyrendűekhez való tartozás;
- bizonyos fizikai munkák végzése, egyes foglalkozások űzése;
- városi *curiales* körébe tartozás;
- a keresztény korban bizonyos vallások követői.

58. A méhmagzatra vonatkozó fikció tartalma:

A személyiség Rómában főszabály szerint a szabad anyától történő élve születéssel kezdődött.

A méhmagzatot nem tekintették személynek, csupán az anyatest részének.

Ugyanakkor a római jogban előírták, hogy ha a méhmagzat érdekét szolgálja, úgy kell tekinteni, mintha már megszületett volna. Ennek a *fictio* alkalmazásának az volt a feltétele, hogy a magzat később élve és életképesen megszülessen. Addig egy függő jogi helyzet állt fent.

A méhmagzatra vonatkozó *fictio* által vált lehetővé például az, hogy az apja halála idején már megfogant, de még meg nem született gyermek örököljön az apja után. Ilyen esetben jellemzően gondnokot rendeltek a méhmagzat érdekeinek képviselésére (*cura ventris*).

59. A kognát rokonság fogalma, fajtái: (*cognatio*)

A kognát rokonság vérrokonság, amelyet a nemzés közvetít. Akkor beszélünk vérrokonságról, ha valaki vagy közvetlenül, vagy közvetve a másik személytől származott (ilyenkor beszélhetünk egyenes ági rokonságról), vagy ha a két személy ugyanattól a közös őstől származott (ebben az esetben beszélhetünk oldalági rokonságról).

A vérrokonságnak tehát két fajtája különböztethető meg egymástól: az egyenes ági vérrokonság és az oldalági vérrokonság. **Egyenes ági rokonok** például a szülő és a gyermeke; a nagyszülő és az unokája. **Oldalági rokonok** például a testvérek; unokabáty és unkaöcs.

Az egyenes ági rokonok között megkülönböztethetjük továbbá a felmenő és a lemenő vérrokonokat.

A kognát rokonok közötti távolságot, a fokközelséget a római jogban a nemzések száma határozza meg.

Így például a nagyapa és unokája egymás másodfokú egyenesági rokonai (két nemzés közvetíti a *cognat* rokonságot). A nagyapa az unokának felmenő (*ascendens*), az unoka a nagyapának leменő rokona (*descendens*).

Az oldalági rokonságot a közös őstől számított összes nemzés száma határozza meg. Például a nagybácsi és az unokaöcs harmadfokú oldalági rokonok.

A vérrokonság (*cognatio*) független az apai hatalomtól.

A vérrokonságnak a civiljogban nem volt jelentős jogi relevanciája, sokáig csak relatív házassági akadályként bírt jelentőséggel.

60. Az apaság vélelmének tartalma:

Az apaság vélelme azt mondja ki, hogy a házasságból született gyermeknek a nő férje az apja. Ez egy megdönthető vélelem, amely ellen van helye ellenbizonyításnak.

A gyermek akkor tekintendő házasságból születettnek, ha házasságban fogant. Akkor tekintették úgy, hogy házasságban fogant a gyermek, ha a születése a házasság megkötésétől számított 182. napon túli és a házasság megszűnése utáni 300. napon belüli időintervallumra esett.

61. A sógorság fogalma: (*affinitas*)

A sógorság a házasság által közvetített családjogi kapcsolat a római jogban. Amilyen fokon kognát rokona valaki az egyik házastársnak, olyan fokon sógora a másik házastársnak.

Például a feleség nagyapja a férjnek másodfokú egyenes ági sógora.

A sógorság relatív házassági akadály volt a római jogban. A sógorság egyenes ágon korlátlanul (például a vő házasságának megszűnése után anyósával nem köthetett házasságot), oldalágon pedig akként jelentett házassági akadályt, hogy testvér testvérének volt házastársával nem köthetett házasságot.

62. Az örökbefogadás fogalma:

Az örökbefogadás az apai hatalom keletkeztetésének egyik mesterséges módja volt a római jogban. Két fajtája különböztethető meg, az *arrogatio* és az *adoptio*.

Az **arrogatio**n az önjogú személy örökbefogadását értették. Az *arrogatio* révén az örökbefogadott az örökbefogadó *filius familias*ávé vált.

Az *arrogatio*ra a *comitia calata* előtt, a *pontifex maximus* közreműködésével került sor, ahol az örökbefogadni kívánó elmondta, hogy koránál vagy betegségénél fogva már nem lehet gyermeke. Az örökbefogadásról a népgyűlés szavazott.

Mivel a *comitia* előtt csak önjogú, fegyverforgatásra képes férfiak jelenhettek meg, csak ilyen férfiak voltak arrogálhatók.

A császárkorban már császári *rescriptum*mal ment végbe az *arrogatio*. Ekkor már nők és serdületlenek is arrogálhatók voltak.

Iustinianusnál az *arrogatio* az örökbefogadónak bíróság előtt tett *nyilatkozatával* történt.

Az **adoptio** egy hatalomalatti személy örökbefogadását jelentette.

Menete: az apa a hatalma alatt álló családfiút háromszor, a családleányt és az unokát egyszeri színleges eladással (*mancipatio*) eladta az örökbefogadónak.

Ezt követően az örökbefogadó egy színleges pert (*vindicatio filii*) indított az eredeti *pater familias* ellen, melyben a *pater familias* mint a „per alperese” nem védekezett. Ezt követően a *praetor* az örökbefogadónak ítélte a gyermeket, mint annak fiát vagy leányát. Örökbe fogadni mindkét esetben (*arrogatio-adoptio*) csak önjogú római polgárnak volt lehetősége, s – koronként változó – előfeltételekehez köthették azt. Ilyen előírás lehetett, hogy

- Iustinianus szerint az örökbefogadó legalább 18 évvel idősebb kellett legyen az örökbefogadottnál;

- az *arrogator*nak legalább 60 évesnek és gyermektelennek kellett lennie.

63. A törvényesítés fogalma:

A törvényesítés az apai hatalom keletkeztetésének egyik (mesterséges) módja volt a római jogban a törvényes római házasságból való születés és az örökbefogadás mellett. Törvényesítésre csak *concubinatus*ból született természetes gyermekek (*liberi naturales*) esetén volt lehetőség, a fűtő nemi kapcsolatból született gyermekeket nem lehetett törvényesíteni.

A törvényesítés lehetősége a keresztény császárság korában alakul ki.

Három módon nyílt rá lehetőség:

- a szülők utólagos házasságkötésével,
- császári kegyelemmel,
- valamint a fiú *curialis* szolgálatba adásával, vagy a leány *curialishoz* való férjhezmenetelével.

64. Az ágyasság fogalma: (*concubinatus*)

Az ágyasság a házassági szándék (*affectio maritalis*) nélküli tartós együttélést jelentette a római jog szerint.

Az ágyasságnak (bár nem minősült házasságnak), a posztklasszikus korban voltak bizonyos jogkövetkezményei:

- Csak a *concubinatus*ból származó gyerekeket lehetett törvényesíteni.
- Házassági akadályt jelenthetett.
- Az ágyasságból származó gyermekeknek tartási igénye keletkezett az apjukkal szemben.
- A iustinianusi öröklési jogban is jelentősége volt az ágyasságnak. A *concubinatus*ból származó gyermekek (végrendelet hiányában) anyjuk után ugyanúgy örökölhettek, mint a törvényes gyermekek. Apjuk hagyatékából pedig törvényes hagyományként együttesen 1/6 részt kellett kapniuk.

65. A hozomány fogalma: (*dos*)

A hozomány a házasság terheinek megkönnyítése céljából a nő családja (illetve az önjogú nő) által a férjnek juttatott vagyon, amely a házasság megszűnése után a nőnek vagy örökösének visszaadandó.

A hozomány legrégebbi formája, a *dos profectitia*, az apai hatalom alatt álló nőre tekintettel a nő apja által a férjnek adott hozomány. A *manusos* házasság esetén mindez a feleség örökrészét képviselte az apai vagyonból, hisz öröklési jogát elvesztette az *agnatió*ból való kiválással.

Később az új háztartás alapításához való hozzájárulásként szokássá vált *manus* nélküli házasság esetén is hozományt adni. Ilyen hozományt a /nő anyja, /fiútestvére vagy /vele rokonságban nem álló személy is adhatott a nőre tekintettel (*dos adventitia*).

A hozományadás egyre inkább erkölcsi kötelességgé vált; a jogi kényszert viszont csak a posztklasszikus jog ismerte.

A hozomány tárgya lehetett tulajdonjog, haszonélvezet, de lehetett valamely követelés is. A hozomány tárgya eredetileg a férj vagyonának részévé vált, a felett szabadon rendelkezhetett, kivéve az itáliai hozományi telket, amelyre nézve elidegenítési és terhelési tilalom állt fent. A köztársaság végén elterjedt azonban az a nézet, hogy a hozomány ugyan a férj tulajdonába kerül, de mégis a házasság fennállása alatt is „női vagyonnak” (*res uxoriae*) számít. Ez képezte a férj visszaadási kötelezettségének alapját a házasság megszűnése esetén.

66. A cselekvőképesség fogalma – részképességek:

A cselekvőképesség alatt azt értjük, hogy valaki saját tényeivel jogokat és kötelezettségeket szerezhet magának vagy másoknak.

A cselekvőképesség egy dinamikus vagy aktív képesség, esetében ugyanis arról van szó, hogy az minősül cselekvőképesnek, aki saját tényeivel, cselekedeteivel tud jogokat vagy kötelezettségeket szerezni, vagyis a cselekvőképesség szükségszerűen feltételez egy bizonyos szintű belátási képességet.

A cselekvőképesség két részképességből áll: az ügyletképességből és a vétőképességből. Az ügyletképesség alatt azt értjük, hogy valakit a jog alkalmasnak tekint arra, hogy jogügyleteket tegyen, például szerződéseket kössön vagy végrendelkezzen.

Vétőképesség alatt azt értjük, hogy valaki képes belátni magatartásának káros következményeit, s ezért felelősségre vonható a bűncselekményeiért.

A cselekvőképességet befolyásoló tényezők a római jogban:

- életkor;
- női nem;
- elmebetegség;
- tékozlás;
- bizonyos testi fogyatékok (süketség, némaság, vakság).

67. A gyámság fogalma: (*tutela*)

A gyámság a cselekvőképtelen vagy korlátozott cselekvőképességgel rendelkező önjogú serdületlenek és önjogú nők esetében a cselekvőképesség pótlására irányuló jogintézmény.

A gyámságnak két fajtáját különböztették meg: a serdületlenek (*tutela impuberum*), és a nők gyámságát (*tutela mulierum*).

A gyámság alapulhatott a *pater familias* végrendeletén (*tutela testamentaria*); ha a *pater familias* nem rendelt végrendeletében hatalomalattijai számára gyámot, a gyám személyét a törvény állapította meg (*tutela legitima*). (Ez a régi jogban a legközelebbi felnőtt férfi *agnat* rokon volt. Több egyenlő fokú *agnat* rokon a gyámságot közösen volt jogosult viselni. A posztklasszikus és a iustiniánusi jogban már a legközelebbi *cognat* rokon válhatott törvényes gyámmá.) Ha sem végrendelet alapján, sem törvény alapján nem lehetett megfelelő gyámot találni, akkor a *lex Atilia* értelmében a hatóság rendelt ki gyámot a serdületlen részére (*tutor Atilianus*, majd Iustinianusnál *tutor dativus*).

A *tutela mulierum* eredetileg szintén háromféle lehetett, ugyanúgy, ahogy a serdületlenek gyámsága, de később a nők szabadon választhattak gyámot maguk számára.

A serdületlenek gyámsága esetén a gyám kezelte a gyámolt vagyonát. A gyám az *infans* helyett maga tett jognyilatkozatokat, illetve kötött szerződéseket. Az *impubes infantia maior* esetében azonban csak távollétében járt el helyette, jelenlétében vele együtt járt el, *auctoritas*át adva jognyilatkozatához.

A nők gyámsága esetén a vagyonkezelés joga a nőt, és nem a gyámot illette meg. De bizonyos nagyobb jelentőségű ügyletekhez a nőnek szüksége volt a gyám *auctoritas*ára.

68. A gondnokság fogalma: (*cura*)

Rómában az került gondnokság alá, aki ügyeinek önálló vitelére egészben vagy részben képtelen volt és nem állt sem apai hatalom sem gyámság alatt.

A gondnokság a következőkben különbözött a gyámságtól:

- szükség esetén magában foglalta a gondnokolt személyi felügyeletét is (például elmebetegnél);
- míg a gyám *auctoritasát* adta a gyámolt jognyilatkozatához, a gondnok *consensusát* (alakszerűtlen jóváhagyás);
- a gondnokság lehetett eseti jellegű is, míg a gyámság mindig tartós jellegű volt;
- gyámja csak cselekvőképtelen, vagy korlátozottan cselekvőképese személynek lehetett, gondnoka viszont teljesen cselekvőképese személynek is lehetett, például ha az illető távol volt.

A gondnokság fajtái a római jogban:

- a) az elmebetegek feletti gondnokság (*cura furiosi*);
- b) a tékozlók feletti gondnokság (*cura prodigi*);
- c) a *lex Laetoria* nyomán a *minorok* gondnoksága (*cura minorum*);
- d) a távollévő gondnoksága;
- e) a serdületlenek gondnoksága, ha a gyám akadályozva van;
- f) a nyugvó hagyaték gondnoksága;
- g) a méhmagzat gondnoksága;
- h) a testi fogyatékkal rendelkező személy gondnoksága.

DOLOGI JOG

69. A dolog fogalma: (*res*)

A dolog a külvilágnak olyan önálló része, ami – állandó tulajdonságai folytán megkülönböztethető más testi tárgyaktól és – jogviszonynak (tulajdonjognak) önálló tárgya lehet.

A római jogban nem minősültek dolognak:

- a külvilág emberi uralom alá egyáltalán nem vonható részei, például az égitestek, a tengerfenék,
- a szabad ember teste (de a levágott haj, a kihúzott fog igen),
- a dolog-alkatrészek (mert nincsen önálló létük),
- a dologösszességek.

70. A vagyon fogalma: (*familia pecuniaque – patrimonium / bona*)

Vagyon (*familia pecuniaque – patrimonium / bona*): az azonos célra rendelt gazdasági érdekű (azaz pénzben kifejezhető) jogosultságok és kötelezettségek összessége.

A jogviszonyokat egy közös állandó cél fogja össze vagyonná: természetes személyek esetében az ember általános életcéljai, jogi személyek esetében pedig az az önállósult cél, mely jogalanyisággal van felruházva. Kivételesen ideiglenes célt is szolgálhat a vagyon, mint például a nyugvó hagyaték vagy a csődvagyon esetében.

Az általános vagynon belül a jogosultságok és kötelezettségek bizonyos csoportja egy meghatározott különleges célt is szolgálhat, ilyenkor különvagyonról beszélünk, ami része az általános vagyonnak, egyúttal azonban egységes egész is, mely gyarapodhat és csökkenhet. A rómaiaknál gyakran előfordult, hogy különvagyonot (*peculium*) bízta egy *filius familias*-ra, vagy egy rabszolgára. Ilyenkor a *peculium*ot ugyan a hatalom alatti kezelte, de az ténylegesen a *pater familias*-é, illetőleg a rabszolga uráé volt.

A vagyon alkotóelemei:

- a vagyon alanyának tulajdonjoga a dolgai felett,
- az idegen dologbeli jogok,
- a kötelmi követelések, illetve tartozások.

A jogosultságok a vagyon aktívái, a kötelezettségek pedig annak a passzívái. A vagyonba tartozó aktívák összértéke adja a bruttó vagyont, s ha ebből levonjuk a passzívák összértékét, a tiszta vagy nettó vagyont kapjuk.

Ha a vagynon belül az aktívák vannak túlsúlyban, akkor aktív vagyonról beszélünk, ha a passzívák vannak túlsúlyban, passzív vagyonról.

71. Az összetett dolog fogalma: (*universitas rerum cohaerentium*)

Az összetett dolog (*universitas rerum cohaerentium*) több korábban önálló, egyszerű dologból mesterségesen létrehozott új dolog, amely a gazdasági felfogás alapján egy dolognak minősül. Ilyen például a hajó, a szekér, a ház, a bútor, stb.

Az összetett dolognak természetben elkülöníthető részeit alkatrészeknek (*accessio*) nevezzük. Az alkatrészek nem minősülnek önálló dolognak. Az „*accessio solo cedit*”, illetve az „*aedificium solo cedit*” elvnek megfelelően az alkatrész osztja a fődolog jogi sorsát.

Az összetett dolog alkatrészei tekintetében megújulhat anélkül, hogy individualitását elvesztené. Sőt akkor is fennmarad, s ugyanaz a dolog marad, ha már egyetlen eredeti darabja sincs, mivel az alkatrészei teljesen kicserélődtek.

72. A dologösszesség fogalma: (*universitas rerum distantium*)

A dologösszesség több önálló, de azonos rendeltetésű, gazdasági kapcsolatban álló dolog összefoglalása egy gyűjtőfogalom alá (például nyáj, ménes, könyvtár, négyesfogat).

A dologösszességnek az a jogi jelentősége, hogy a benne foglalt dolgok a gyűjtőnevek alatt vehetnek részt a forgalomban: együttesen vindikálhatók, elzálogosíthatók, hasznélvezetbe adhatók, egyetlen ügyletben (például adásvétel, végrendelet) lehet rendelkezni róluk.

A közös gyűjtőnévvel jelölt egyes dolgok azonban megőrzik jogi önállóságukat. Ezért például ha szükséges, a nyájba tartozó minden egyes állat tulajdonjogát önállóan meg lehet vizsgálni; vagy egy könyvtár könyvei külön-külön is elidegeníthetők, stb.

73. A felszerelés fogalma és jogi sorsa: (*instrumentum*) T

Felszerelésről akkor beszélünk, amikor több dolog van egy fődolog, helyesebben egy közös cél szolgálatára rendelve.

Például a telek felszerelését képezik a megműveléséhez szükséges eszközök. A fürdő felszerelését képezi a berendezése, illetve a működtetéséhez szükséges eszközök.

A felszerelés körébe tartozó dolgoknak önálló jogi helyzete van, azok nem a fődolog alkatrészei.

A fődologra vonatkozó szerződés hatálya csak abban az esetben terjed ki a felszerelésre is, ha arról a felek kifejezetten ekként rendelkeznek. A felszerelés jelentősége abban áll, hogy a rendes üzemvitelhez szükséges dolgokat és azok mennyiségét a fődologról rendelkező ügyletben nem kell tételesen felsorolni, hanem egységesen is lehet rendelkezni róluk a fődologról szóló szerződésben.

74. A tartozék fogalma és jogi sorsa: (*pertinentia*)

Tartozékról akkor beszélünk, ha egy dolog egy másik dolog, mint fődolog (*res principalis*) állandó szolgálatára, vagy legalábbis használhatóbbá tételére van rendelve, anélkül azonban, hogy ezzel elveszítené önálló dolog jellegét. A fődolog jellemzően működőképes a tartozék nélkül is, csak nem annyira jól.

Ilyen kapcsolat áll fent például a gyűrű és a tokja, a csónak és az evezője, a szekrény és a kulcsa között.

A tartozék jogi sorsát, vagyis hogy együtt jár-e a fődologgal, jellemzően a kereskedelmi, üzleti szokások határozzák meg.

75. A tulajdon fogalma: (*dominium, proprietas*)

A tulajdon a legteljesebb alanyi magánjog, illetve a legteljesebb dologi jog, amelynél fogva a tulajdonos a magáiban megteheti mindazt, amivel más jogát nem sérti, amivel nem zavar másokat, (a tulajdonjog pozitív oldala), s bárki jogosulatlan behatását kizárhatja a dologra (a tulajdonjog negatív oldala).

76. A tulajdonjog tartalma:

A tulajdonjog a legteljesebb dologi jog, az abból fakadó részjogosultságok taxatív nem felsorolhatók, mert a tulajdonos a dologában mindazt megteheti, amivel más jogát nem sérti. Ez a tulajdonjog ún. pozitív oldala. A dolog kiaknázását biztosító részjogosítványokat ugyanakkor két fő csoportba sorolhatjuk: ez a két csoport a tényleges és a jogi rendelkezés lehetősége.

A dologgal való **tényleges rendelkezésbe** tartozik például, hogy a tulajdonos a dologát bírhatja (*habere*), birtokolhatja (*ius possidendi*), használhatja (*ius utendi*),

gyümölcsöztetheti (*ius fruendi*), de a dologat akár el is használhatja, megsemmisítheti (*ius annihilandi*), vagy megrongálhatja, stb.

A **jogi rendelkezés** körében a tulajdonos szabadon elidegenítheti a dologat (*ius abalienandi*), például eladhatja, elajándékozhatja, hozományba adhatja, stb. Végrendelkezhet a dologról. Valamint megterhelheti a dologat, idegen dologbeli jogot létesítvén rajta, így például személyes szolgalmat vagy telki szolgalmat alapíthat rajta, kézizálogba adhatja, vagy jelzáloggal terhelheti meg, stb.

A pozitív rendelkezési jogosultságok mellett a tulajdonos szükség esetén bárki jogosulatlan behatását kizárhatja a dologról. Bárki jogellenesen akadályozza vagy zavarja tulajdonjoga gyakorlásában, az ellen keresettel léphet fel. Ezt nevezzük a tulajdonjog negatív oldalának.

77. A szomszédjogok fogalma: (*iura vicinitatis*)

A szomszédjogok a békés egymás mellett élés érdekében a szomszédsági viszonyból fakadó kölcsönös behatási jogosultságok, illetve korlátozások a határos idegen telkeken. A szomszédjogok a tulajdonjog korlátai közé tartoznak és jogszabályon alapulnak.

Például a XII táblás törvény értelmében a házakat csak bizonyos távolságra lehetett építeni egymástól, valamint hogy a szomszédos telkek között egy 5 láb széles mezsgyét szabadon kellett hagyni.

XII t. t. VII. 4. „Az öt láb széles mezsgyén belüli terület elbirtoklását tiltotta a XII t. t.”

A XII táblás törvény értelmében a fa tulajdonosa kétnaponta átmehet a szomszédos telekre, hogy a fa áthulló gyümölcsseit felszedje.

XII t. t. VII. 10. „A XII t. t. biztosítja, hogy a más telkére áthulló makkot össze szabad szedni.”

78. A tulajdonközösség fogalma: (*condominium*)

Tulajdonközösség esetén ugyanannak a dolognak több tulajdonosa van egyszerre, a dologon fennálló tulajdonjog tehát egyszerre több személyt illet meg.

Mindegyik tulajdonostárs az egész dolog tulajdonosa, de nem kizárólagos tulajdonos, hanem egy többalanyú tulajdonjognak az egyik alanya.

Többalanyú tulajdonjog, mert a *condominus* harmadik személlyel szemben önállóan léphet fel tulajdoni keresetekkel, vagy birtok *interdictummal*, amennyiben az adott személy őt a közös dolog birtokában zavarná, vagy azt tőle elvonná. A kereseteket azonban csak *pro parte* indíthatja, ha el akarja kerülni a *pluspetitiót*, s *cautióval* kell biztosítani, hogy társai nem fognak újabb pert indítani ellenfelével szemben.

Bár a *condominus* az egész dolog tekintetében tulajdonosnak tekintendő, egyoldalú tényleges rendelkezései ellen bármelyik társa tiltakozhat (*ius prohibendi*). A tulajdonközösség fennállása alatt a társtulajdonosok egyike sem jogosult a közös dolog kizárólagos vagy részleges használatára a többiek hozzájárulása nélkül.

79. A növedékjog fogalma: (*ius adcrescendi*)

Növedékjogról akkor beszélünk, amikor a tulajdonos valamely jogi tény következtében megszerez a dologán egy olyan dologi jogi jogosultságot, amely addig valamilyen más személyt illetett meg, például haszonélvezőt, lakáshasználót vagy tulajdonostársat.

A növedékjognak nagy szerepe volt a római öröklési jogban, így ha az örökhagyó a vagyona egy részéről nem rendelkezett, a „*nemo pro parte testatus*” elv alapján ez a hagyatéki rész is a végrendeleti örökösök örökrészéhez nőtt hozzá örökrészeik arányában. Ha pedig az örökhagyó több törvényes vagy végrendeleti örököse közül valamelyik nem szerezte meg az örökséget, a kieső örökös örökrésze arányosan hozzánőtt a többi örökös örökrészéhez.

80. A birtok fogalma: (*possessio*)

A birtok az a tény, állapot, hogy valaki közvetlen fizikai hatalmában tart egy dolgot, vagy legalábbis meg van rá a lehetősége, hogy hatalmába kerítse és rendeltetésszerűen használja azt. A birtok tehát ténykérdés nem jogkérdés.

Azt a gyakorlat és szokások alapján lehet eldönteni, hogy mikor tekinthetjük úgy, hogy valaki egy dolgot birtokol, mivel dologtípustól függően az egyes dolgokat másként szokták birtokolni. Például egy ékszert, értéktárgyat jellemzően jól elzárva tartunk, egy hegyi legelőt viszont csak a nyári hónapokban lehet megközelíteni, azt nem kell folyamatosan őrizni.

Az értéktárgyakat, személyes holminkat tehát szoros őrizetben, elzárva szoktuk tartani. Más ingó dolgoknál a kapcsolat lazább, így például birtokoljuk az építkezéshez felhalmozott építőanyagot akkor is, ha nincs szoros őrizetünkben.

Az ingatlanok tekintetében a leglazább a kapcsolat, de ezeket is különféleképpen szokás birtokolni. Másként birtokoljuk például lakóházat, a szántóföldet, az erdőt, a havasi legelőt, az időszakosan használt nyaralót.

Az ingatlanok birtoklásához elegendő, ha megvan a lehetőség arra, hogy a birtokos bejusson az ingatlanba, vagyis a birtok mindaddig fennmarad, amíg a birtokost nem akadályozzák meg abban, hogy hozzájusson az ingatlanhoz.

81. A birtokjogok fogalma: (*ius possessionis*)

A birtokhoz, mint jogi tényhez fűződő joghatásokat birtokjogoknak nevezzük. A birtokjogoknak két fajtáját különböztethetjük meg: a védelmi hatást és a tulajdonkeletkeztető hatást.

Védelmi hatás alatt azt értjük, hogy a birtoklás ténye önmagában védelemben részesül, függetlenül a birtoklás jogosságától vagy jogellenességétől.

Tulajdon-keletkeztető hatás alatt azt értjük, hogy a birtoklás bizonyos további feltételek fennforgása esetén tulajdonjogot eredményez, illetőleg a tulajdonszerzés egyik elemeként szerepel. A birtok a tulajdonszerzésnél kétféleképpen szerepelhet. Egyrészt pillanatnyi birtokként, ami azt jelenti, hogy a tulajdonszerzéshez szükséges, hogy a szerző fél legalább egy pillanatra birtokba vegye a dolgot, így például a tulajdon *traditio*, a foglalás és a gyümölcsszerzés esetében. Másrészt pedig tartós birtokként az elbirtoklásnál, amelynél meghatározott ideig megszakítás nélkül kell birtokolni a dolgot, ahhoz, hogy – a további feltételek teljesülése esetén – az elbirtokló félben lévő személy megszerezhesse a dolog tulajdonát.

A birtokhoz fűződő joghatások szempontjából a római jogban (a klasszikus korban) megkülönböztették egymástól a *civilis possessorokat*, a *quasi possessorokat* és az abszolút *detentorokat*. Birtokjogok közvetlenül csak a *civilis possessorok* birtoklásához járulhattak.

*Civilis possessor*nak tekintendő:

- a tulajdonos,
- a jóhiszemű birtokos (vagyis aki azt hiszi, hogy az ő birtoklása nem sérti más jogát, például azt hiszi, hogy a dolog az övé),
- a rosszhiszemű birtokos (vagyis aki tudja, hogy birtoklása jogrendbe ütközik, más jogát sérti),
- a kézizálog-hitelező (*pigneraticius*),
- az örökhaszonbérlet (*emphyteuta*),
- a szívességi használó (*precarista*),
- a vitás dolog letéteményese (*sequester*).

A *civilis possessorok* helyzetében az a közös, hogy birtokvédelemben részesültek, vagyis peren kívüli, *interdictális* védelmet kaptak a *praetortól*.

82. Az abszolút *detentio* fogalma:

Az abszolút *detentio* a szűkebb értelemben vett *naturalis possessio*. Ebben az esetben a tényleges birtokhoz nem kapcsolódnak birtokjogok, így csak bírlalatról van szó.

A birtokjogok megszerzését a dolog forgalmon kívülisége vagy a birtokló jogképtelen volta akadályozza.

Előbbire példa, ha valaki a vallási kultusz valamely tárgyát tartja magánál.

Utóbbi eset pedig akkor fordul például elő, amikor egy *filius familias*, vagy egy rabszolga nem a *pater familias*, illetve az ura részére szerez, hanem a maga számára, például lop vagy sikkaszt egy dolgot.

83. A relatív *detentio* fogalma:

A relatív *detentiót* birtokközvetítő vagy képviseleti *detentió*nak is nevezzük.

Akkor beszélhetünk relatív *detentióról*, amikor a dolog tényleges birtokosa más számára, más nevében (*alieno nomine*) birtokol. Három esetkörét különböztethetjük meg egymástól:

- Amikor a hatalomalatti a hatalom gyakorlója számára birtokol, például
 - a rabszolga az urának,
 - a családgyermek a *pater familias*nak.
- Amikor valaki dologi jogosultként tartja magánál a dolgot, például
 - a haszonélvező,
 - a használó
 - az örökbérlő (felülepítményi jogosított),
- Amikor valaki kötelmi alapon birtokolja más dolgát, például
 - a bérlő,
 - a munkavállaló,
 - a vállalkozó,
 - a megbízott, stb.

Birtokközvetítő *detentorok*, mivel a birtokhoz kapcsolódó joghatások (védelmi hatás, tulajdon-keletkeztető hatás) ilyenkor nem azoknál állnak be, akik közvetlenül maguknál tartják a dolgot (például *filius familias*, bérlő), hanem annál a személynél állhatnak be, akinek a számára előbbieik közvetítik a birtokot (például a *pater familias*nál, a bérbeadónál).

84. A *quasi possessio* fogalma:

A *quasi* vagy *iuris possessio* (jogbirtok) esetében bizonyos jogok gyakorlását tekintették a birtoklás *corpore* eleme megnyilvánulásának. A *civilis possessorok*hoz hasonlóan a *quasi (iuris) possessorok* is *interdictum*os birtokvédelemben részesülnek.

Ilyen volt például a felülepítményi jog, telki szolgalmak, személyes szolgalmak (például haszonélvezet, használat, lakáshasználat).

Vitatott, hogy már a klasszikus, vagy csak a posztklasszikus korban jött-e létre a jogbirtok kategóriája.

85. A jóhiszemű birtokos fogalma: (*bonae fidei possessor*)

Legtágabb értelemben véve az minősül *bonae fidei possessor*nak, aki úgy gondolja, hogy birtoklása nem sérti más jogát, nem ütközik jogrendbe.

Az, hogy adott körülmények között ki minősül jóhiszemű birtokosnak, függ a jogviszonytól, amely szempontjából relevanciával bír a birtokos szubjektív tudati viszonyulása a birtoklásához. Például

- a feldolgozásnál azt kell hinnie a feldolgozónak, hogy a saját dolgát alakítja át;
- az elbirtoklásnál viszont általában elég azt hinnie az elbirtokló félben lévőnek, hogy tulajdonostól szerezte a dolgot.

A birtok jóhiszeműsége szubjektív kategória.

86. A hibás birtok fogalma: (*vitiosa possessio*)

Hibás birtoknak (*vitiosa possessio*), a tilos önhatalommal szerzett birtokot nevezzük, a birtokost ilyen esetben pedig hibás birtokosnak (*vitiosus possessor*) nevezzük.

Tilos önhatalomról akkor beszélünk, amidőn valaki egyértelműen megrovás alá eső módon szerzi meg egy dolog birtokát.

A hibás birtokszerzés történhet:

- *vi* (erőszakkal): Ez akkor fordul elő, amikor valaki erőszakkal vesz el egy dolgot annak korábbi birtokosától.
- *clam* (alattomban): Ez akkor fordul elő, amikor valaki a korábbi birtokos tudta és beleegyezése nélkül szerez meg egy dolog birtokát (például a tolvaj). Az alattomban való birtokszerzés csak ingó dolgok esetében valósulhatott meg.
- *precario* (szívességi használatba adott dolog vissza nem adásával): Utóbbi akkor valósul meg, amikor a *precarista* az ingyenes használatba kapott dolgot felszólításra nem adja vissza. Ilyenkor a *precarista* visszaadás megtagadásától fogva minősül hibás birtokosnak.

A birtoklás hibás volta relatív jellegű. Vagyis egy adott személy csak azzal a személlyel szemben minősül hibás birtokosnak, akitől *vi*, *clam* vagy *precario* szerezte meg a dolgot. Mindenki mással szemben hibátlannak minősül a birtoklása, így harmadik személyekkel szemben akár birtokvédelemre is igényt tarthat.

A birtok hibás vagy hibátlan voltának alapvetően a birtokvédelmi eljárásban van jelentősége. A birtok *interdictum* eljárás során nem vizsgálják, hogy a feleknek van-e valamilyen joga az adott dologhoz, hanem alapvetően az nyeri meg a másikkal szemben az eljárást, aki a másikkal szemben hibátlan birtokosnak minősül.

Fontos, hogy a birtok hibás vagy hibátlan volta nem feltétlenül esik egybe annak jogos vagy jogellenes voltával.

87. A *traditio* fogalma:

A *traditio* (átadás) egy dolog előzetes megállapodás alapján történő átadása és átvétele.

Attól függően, hogy a *traditio* milyen joghatást eredményezett, két fajtáját különböztethetjük meg a római jogban: a birtok *traditiót* és a tulajdon *traditiót*.

A birtok *traditio* esetében csak az átadott dolog birtokát szerzi meg az átvevő, míg a tulajdon *traditio* esetében a dolog birtokával együtt annak tulajdona is átszáll a szerző félre. Utóbbi esetben egy származékos tulajdonszerzési módról van szó. A tulajdon *traditio* tulajdonképpen egy dolog birtokának átadása és átvétele valamely jogszerű szerzescím alapján.

Traditio alatt eredeti, vagy szoros értelemben véve egy dolog kézzől kézre történő átadását és átvételét értjük, tágabb értelemben véve viszont több formája is kialakult a római jogban.

88. A *longa manu traditio* fogalma:

A *longa manu traditio* „hosszú kézzel történő átadást” jelent.

Az **ingatlanok** kézből-kézbe történő adása nem lehetséges, így azok átadása szükségképpen **csak ún. *longa manu traditio*val** történhet:

- Ennek során az átadó beleegyezésével az ingatlan jelenlétében **olyan helyzet jön létre** a szerző fél javára, amelyben ő behatást gyakorolhat az ingatlanra, és amely megteremti számára **a közvetlen intézkedés lehetőségét**.
Ilyen lehet például, amikor egy magasabb pontról megmutatják a megvásárolni kívánt telek határait és kinyilvánítják az arra vonatkozó átadási és átvételi szándékot. Vagy amikor bevezetnek valakit egy lakóingatlanba, kinyilvánítván az átadási és átvételi szándékot.
- Később már azt is átadásnak tekintették, ha az átadó az **ingatlantól távol adta meg a beleegyezést** feltéve, ha a szerző fél ezt követően ténylegesen birtokba is lépett.
- A klasszikus kor végén pedig egyes császári rendeletek szerint már maga az **elidegenítő** (pl. adásvételi) **szerződés** is magában foglalja az átadó hozzájárulását a birtokba lépéshez (ha ezt követően a szerző fél birtokba lép).
- A posztklasszikus jog pedig már **a szerző tényleges birtokba lépése nélkül is traditiónak** kezdte tekinteni a birtokkal való felhagyásról szóló az írásbeli nyilatkozatot (*traditio chartae*), ezt azonban a iustinianusi jog már nem vette át.

89. A *quasi traditio* fogalma:

*Quasi traditio*ról akkor beszélünk, amikor a dolog távollétében a szerző fél az elidegenítő ügylet (a tulajdonossal előzetesen kötött szerződés) alapján később saját tényével birtokba veheti a dolgot. Tehát nincs szükség a dolog kézzől kézre történő átadására.

Forráspélda: ha egy telek tulajdonosa megengedte valakinek, hogy köveket bányásszon a telkén, akkor nem kell a szerző fél részére konkrétan átadnia a kitermelt köveket, hanem utóbbi a felek előzetes megállapodása alapján a kijelölt helyen egyedül is kitermelheti és birtokába veheti a köveket.

90. A *brevi manu traditio* fogalma:

*Brevi manu traditio*ról akkor beszélünk, amikor egy dolog addigi *naturalis possessor*a (tulajdonképpen birtokközvetítő *detentor*a) az addigi *civilis possessor*ral (általában a dolog tulajdonosával) kötött megállapodás alapján *civilis possessor*rá válik. Ilyenkor egy egyszerűsített eljárásról van szó, mivel elmarad a dolog kétszeri *traditio*ja, s az eddigi *naturalis possessor* a megállapodás révén a tényleges birtokhoz megszerzi a birtokjogokat is.

Ilyen eset áll fent például, amikor a bérlő a dolgot a bérbeadó tulajdonostól megveszi. Ilyenkor elvileg először a bérlőnek vissza kellene adni a dolgot a bérbeadónak (tulajdonosnak), majd az adásvételi szerződés megkötése után az eladónak (korábbi tulajdonosnak) vissza kellene adni a dolgot a vevő (korábbi bérlő) részére. Ezt a folyamatot rövidíti le a két fél arra vonatkozó megállapodása, hogy az eddigi bérlő a dolgot az adásvételi szerződés megkötése után immár tulajdonosként birtokolhatja, mellőzve a dolog kétszeri átadását és átvételét.

91. A *constitutum possessorium* fogalma:

*Constitutum possessorium*ról akkor beszélünk, amikor egy dolog korábbi *civilis possessor*a válik *naturalis possessor*rá, tulajdonképpen birtokközvetítő *detentor*rá. Ez a *brevi manu traditio* ellentéte.

Például amikor egy ház tulajdonosa eladja a házat, de megállapodik a vevővel, hogy a házban marad bérliként. Ekkor mivel a dolog korábbi tulajdonosának megszűnik a tulajdonjoga a dologon, már nem minősül *civilis possessor*nak, ugyanakkor bérliként magánál tarthatja a dolgot, így a dolog *naturalis possessor*ává válik, s a dologhoz kapcsolódó birtokjogokat birtokközvetítő *detentor*ként közvetíti az új tulajdonos felé.

A felek közötti megállapodás itt is szükségtelenné teszi a dolog kétszeri átadását és átvételét.

92. A *possessorius* eljárás fogalma:

A *possessorius* eljárás birtokvédelmi eljárást jelent, amelyben egyedül annak a ténykérdésnek van jelentősége a vita eldöntése szempontjából, hogy a felek közül egymás vonatkozásában melyik tekintendő birtokosnak és melyik birtokháborítónak, ill. melyikük hibás vagy hibátlan birtokos a másikkal szemben.

A *possessorius* eljárás során tehát csak a ténykérdéseket vizsgálják, jogkérdést nem vizsgálnak, vagyis azt nem nézik, hogy a felek közül van-e valamelyiknek joga birtokolni az adott dolgot.

Ezért a *possessorius* eljárás jellemzően csupán ideiglenesen rendezi a felek közti jogviszonyt, a végleges rendezésre pedig a jogkérdésre alapított *petitorius* eljárásban van lehetőség.

93. A *petitorius* eljárás fogalma:

A *petitorius* eljárás egy *in rem actió*val érvényesíthető jogvédelmi eljárást jelent, amelyet egy dolog tulajdonosa, vagy egy idegen dologbeli jog jogosultja indíthat meg azzal szemben, aki őt akadályozza az adott dologi joga gyakorlásában.

Ebben az eljárásban már egy jogkérdés vizsgálatára kerül sor (fennáll-e a felperes tulajdonjoga, vagy egyéb idegen dologbeli joga az adott dologon).

Vagyis a *petitorius* eljárás már nem a birtokvédelem egyik fajtája, de a *possessorius* eljárásban esetleg alulmaradt jogos birtokos később egy *petitorius* eljárással kényszerítheti a birtokperben győztes ellenfelét a dolog kiadására, ha sikerül a dolog fennálló dologi jogát bizonyítani.

94. A tulajdonszerzési mód fogalma: (*modus adquirendi dominii*)

A tulajdonszerzési módok olyan taxatív meghatározott tények, tényállások, melyekhez a jogrend a tulajdonszerzés joghatását kapcsolja.

Ebből következik, hogy aki be akarja bizonyítani, hogy egy bizonyos dolog tulajdonosa, annak igazolnia kell az adott dolog vonatkozásában valamelyik tulajdonszerzési mód fennállását.

Egy dolog vonatkozásában az egyszer megszerzett tulajdont mindaddig fennállónak kell tekinteni, amíg valaki más a tulajdon tárgyára nézve újabb szerzősmódot nem tud bizonyítani, ami egyúttal a másik fél korábbi tulajdonának megszűnését is eredményezi.

A tulajdonszerzési módokat – a mai joghoz hasonlóan – a római jog is **TAXATÍVE** sorolja fel, vagyis a felek magánautonómiája nem terjed ki új szerzősmódok létesítésére.

A *ius civile* szerinti szerzősmódok a római jogban:

- *mancipatio*

- *in iure cessio*
- *usucapio* (elbirtoklás)

A *ius gentium* szerinti szerzésmódok a római jogban:

- tulajdon *traditio* (átadás)
- *occupatio* (foglalás)
- *thesauri inventio* (kincstalálás)
- *specificatio* (feldolgozás)
- *fructuum perceptio* (gyümölcsszerzés)
- dologegyesülés

95. Az eredeti tulajdonszerzési mód fogalma: (*acquisitio originaria*)

Az eredeti tulajdonszerzésmódok azok a tényállások, amelyek esetében más jogától függetlenül keletkezik új tulajdonjog egy dologon.

Az eredeti szerzésmódok tehát nem tételezik fel valaki előző tulajdonjogát az adott dologon, hanem a tulajdon-keletkeztető tényállás **teljesen új tulajdonjogot** hoz létre. Ennek két esete lehetséges:

- a tulajdonjog olyan dologon keletkezik, amely addig senkinek sem állt a tulajdonában (például uratlan dolog foglalásánál);
- a dolog valakinek tulajdonában van, de
 - a szerző fél a tulajdonos közreműködése nélkül, saját tényével teremt magának tulajdonjogot (pl. idegen dolog gyümölcseinek jóhiszemű beszedésével, más dolognak jóhiszemű feldolgozásával),
 - a tulajdonjogot tőle is független tény, természeti esemény vagy harmadik személy cselekménye folytán szerzi meg (pl. a dolgok egyesülésénél)

Az új tulajdonjog terjedelmében nem igazodik a dologon korábban esetleg fennállott és a szerző ténnyel megszüntetett tulajdonjoghoz: ha a tulajdonjog szolgálommal, haszonélvezettel, zálogjoggal volt megterhelve, az eredeti úton szerző **tehermentesen szerez tulajdont**. (Fontos azonban, hogy utóbbi szabály nem érvényesül az *usucapiónál*!).

Az eredeti szerzésmódok a római jogban:

- *usucapio* (elbirtoklás)
- *occupatio* (foglalás)
- *thesauri inventio* (kincstalálás)
- *specificatio* (feldolgozás)
- *fructuum perceptio* (gyümölcsszerzés)
- dologegyesülés

96. A származékos tulajdonszerzési mód fogalma: (*acquisitio derivativa*)

A származékos tulajdonszerzés, egy másik személy meglévő tulajdonjogának megszerzése ettől a másik személytől.

Származékos szerzésmód esetén a szerző fél tulajdonjogát a **jogelőd tulajdonjogából származtatja le**, vagyis a szerzés **nem új tulajdonjogot** hoz létre,

A jogrend itt a szerző félnél **ugyanolyan terjedelmű tulajdonjogot** ismer el, mint amilyen a jogelődnél fennállt.

Ennek megfelelően

- ha a jogelőd egyáltalán nem volt tulajdonos, az utód sem lesz az,
- ha a tulajdonjog a jogelődnél idegen dologbeli joggal volt terhelve, a szerzőnél is teher lesz rajta.

A származékos szerzések főszabályaként érvényesül a „*nemo plus iuris*” elv. („*NEMO PLUS IURIS ad alium transferre potest, quam ipse habet*.” = Senki sem ruházhat át másra több jogot, mint amivel maga is rendelkezik.)

Származékos szerzésmódok a római jogban:

- *mancipatio*
- *in iure cessio*
- tulajdon *traditio* (átadás)

97. Az elbirtoklás fogalma: (*usucapio*)

Elbirtoklás az idő jogkeletkeztető hatásán alapuló tulajdonszerzés-mód, amelynek értelmében, ha valaki a törvény által meghatározott ideig folyamatosan birtokol egy dolgot, akkor a törvényben meghatározott egyéb feltételek teljesülése esetén megszerzi a dolog tulajdonát.

Az elbirtoklás eredeti szerzésmód, mivel az elbirtoklásra alapított tulajdonjog független az előbbi tulajdonos jogától. Azonban annak ellenére, hogy az elbirtoklás következtében új tulajdonjog keletkezik, a dologon fennálló idegen dologbeli jogok (szolgálat, zálog, stb.) az elbirtoklás után is fennmaradnak és ezek csak a dolog elenyészésével (pusztulás, feldolgozás, stb.) szűnnek meg. Az elbirtoklás, mint a származékos szerzésmódok egyfajta kiegészítő szerzésmódja tehát kettős természetű.

Az elbirtoklás származékos szerzésmódokat kiegészítő szerepe a római jogban két irányban jelentkezett:

- Tartalmi hibában szenvedő szerzés esetén: Olyan származékos szerző is elbirtokolhat, akiről utólag kiderül, hogy nemtulajdonostól szerzett, ezért a *nemo plus iuris* elvnek megfelelően nem válhatott azonnal, a birtokba lépés pillanatában tulajdonossá.
- Formahibás szerzés esetén: Aki egy *res mancipi*-t az előírt alakszerűségek mellőzéseivel, vagyis nem *mancipatio*-val vagy *in iure cessio*-val szerzett, hanem csak formátlanul (pl. *traditio* útján), az még akkor sem szerezhette meg a dolog tulajdonjogát, ha akitől szerzett, tulajdonos volt. Ebben az esetben azonban a formahibát orvosolhatta az elbirtoklás.

A klasszikus korban az elbirtoklásnak (*usucapio*), mint a civiljogi tulajdon megszerzésére alkalmas szerzésmódnak öt feltétele volt:

Pozitív feltételként

- a tartós birtok (*diutina possessio*)
- a jogszerű szerzéscím (*iustus titulus usucapionis*).

Negatív feltételként (ellenbizonyításig vélelmezve)

- az elbirtokló jóhiszeműsége (*bona fides*),
- a dolog elbirtoklásra való alkalmassága (*res habilis*),
- a birtoklás folyamatosága (*tempus continuum*).

98. A foglalás fogalma: (*occupatio*)

Az *occupatio* uratlan dolog (*res nullius*) birtokbavétele, amellyel a foglaló azonnal civiljogi tulajdonjogot szerez. A birtokbavételnek nem kell kifejezett tulajdonszerzési (elsajátítási) szándékkal történnie – aki uratlan dolgot vesz birtokba, ezáltal megszerzi a tulajdonjogot akkor is, ha a dolgot csupán elvesztettnek tartja, azaz, ha akarata nem is irányul tulajdonszerzésre.

Mivel a foglalás tulajdon-keletkeztető tényálláseleme a birtokbavétel, ezért okkupálni csupán birtoklásra képes, azaz legalábbis korlátozottan cselekvőképes személyek tudnak (a hatalomalattiak a családfő, a rabszolgák a tulajdonos részére).

99. A dologegyesülés fogalma:

A dologegyesülés, mint tulajdonszerzés-mód azt jelenti, hogy különböző személyek tulajdonában lévő dolgok emberi tevékenység hatására vagy egyéb tények folytán olyan szoros fizikai kapcsolatba kerülnek egymással, hogy egyetlen, egységes összetett dologgá válnak. A tényállás akkor idéz elő végleges tulajdonváltozást, ha a kapcsolat ún. ERŐS egyesülés, vagyis ha a dolgok szétválasztása csak aránytalan károsodás vagy aránytalan költsékezés árán, illetőleg egyáltalán nem valósítható meg.

Amennyiben az egyesülés GYENGE, ez nem eredményez végleges tulajdonváltozást, de mivel a tulajdonos az egyesülés tartama alatt az egyesült dolgok birtokosától nem követelheti tulajdonperrel a maga dolgát, a tulajdonjog „nyugvásáról” beszélhetünk. A nyugvó tulajdonjog azonban ismét feléled, ha megszűnik a dolgok közti kapcsolat. Gyenge egyesülés esetén az *actio ad exhibendum* nevű praeiudiciális keresettel követelhető a dolgok szétválasztása.

100. A commixtio fogalma:

A dolgok összekeveredése nem tulajdonszerzésmód. Ebben az esetben különböző személyek dolgai oly módon keverednek össze, hogy azokat egymástól nem lehet megkülönböztetni, és nem állapítható meg, hogy melyik darab kié volt.

Az összekeveredés történhet véletlenül vagy a tulajdonosok akaratából.

Az összekeveredés ténye nem idéz elő tulajdonváltozást, minden egyes darab azé marad, akié korábban is volt.

Ugyanakkor az összekeveredett dolgok tulajdonosait megakadályozza dolgaik visszakövetelésében, hogy a tulajdonosok a követelésük tárgyait vagy egyáltalán nem tudják megjelölni, vagy ezek megjelölése aránytalan nehézséggel vagy költséggel járna.

Az érdeksérelem orvoslására a tulajdonos *rei vindicatio* helyett *vindicatio pro partét* indíthat a keverék akkora hányadára, amely megfelel az ő dolga értékének: vagyis mindegyik tulajdonos kap valamennyit a máséból és veszít valamit a magáéból.

A tulajdonváltozás tehát nem magának a *commixtionak*, hanem a *vindicatio pro parte* eredményeképpen meghozott bírói ítéletnek a következménye.

101. A fructus naturalis fogalma: (természetes gyümölcs)

A gyümölcs (természetes gyümölcs, *fructus naturalis*)

- egy (termő) anyadolognak olyan
- időszakonként visszatérő
- természetes szaporulata, amely
- az anyadolog állagának sérelme nélkül jön létre.

Például ilyenek

- a növényvilág termékei, a szántóföld, kert, rét hozama;
- az állattenyésztés hozadékai és a nőstényállatok szaporulata (ugyanakkor a rabszolganő gyermeke a klasszikus jog szerint nem minősült gyümölcsnek);
- gyümölcsnek minősül a bányáknak az okszerű gazdálkodás szabályai szerint kitermelhető hozama is, bár ez gyakorlatilag az állag sérelmével jön létre.

102. A fructus civilis fogalma: (jogi gyümölcs / polgári gyümölcs)

Az ún. „jogi gyümölcs” (középkori elnevezéssel *fructus civilis*, a magyar jogi nyelvben „polgári gyümölcs”)

- valamely gyümölcsöző vagy nem gyümölcsöző dolog
- használatának átengedéséért

- szerződésben megállapított
- ellenérték, többnyire pénz.

Ilyen például egy dolog használatának átengedéséért fizetett bérleti díj, a pénz használatáért fizetendő kamat, ill. adott esetben a rabszolga keresménye.

Ezen hozamok abban a tekintetben mennek gyümölcsszámba, hogy a dolog teljes használati és gyümölcsöztetési jogát bíró haszonélvezőt illetik, továbbá hogy a *rei vindicatio* vagy a *hereditatis petitio* során marasztalt alperes köteles velük elszámolni.

103. A beszedés fogalma: (*perceptio*)

A beszedés a gyümölcsszerzéshez kapcsolódó fogalom, amely alatt a gyümölcs birtokba vételét értjük. A római jogban dologi jogi alapon beszédéssel szerzett tulajdont a gyümölcsön a haszonélvező és a használó. Esetükben tehát nem elegendő a gyümölcsszerzéshez a pusztá elválás, hanem a jogosultnak birtokba kell venni a gyümölcsöt ahhoz, hogy tulajdont szerezzen rajta.

104. A feldolgozás fogalma: (*specificatio*)

A feldolgozás egy idegen ingó dolog emberi munkával történő, jóhiszemű átalakítása, amelynek eredményeképpen egy új dolog (*nova species*) jön létre.

A *specificatio* tényállási elemei a következők:

- a) Feldolgozás tárgya csak idegen ingó dolog lehet.
- b) A feldolgozónak új dolgot (*nova species*) kell létrehoznia. Mivel nem minden megdolgozás eredményeképpen jön létre új dolog, arra, hogy a dolog mikor válik *nova speciesszé*, a közfelfogása irányadó.
- c) Az új dolognak emberi munka eredményeként kell létrejönnie. Ha csupán természeti erők idéznek elő változást, nem beszélhetünk *specificatióról*,
- d) Szükséges a feldolgozó jóhiszeműsége, azaz azt kell hinnie, hogy a saját dolgát dolgozza fel.

105. A beruházás fogalma: (*impensae*)

Más dolgára (idegen dologra) való anyagi ráfordítás (pénzköltés), amelyet az idegen dolgot jó- vagy rosszhiszeműen magánál tartó birtokos eszközöl a dologon.

Amennyiben a dolgot – általában az általa elvesztett per eredményeként vissza kell adnia – a dolog kiadása, illetve a *litis aestimatio* megfizetése előtt követelheti, hogy a pernyertes megtérítse neki jogosan igényelhető kiadásait, *BERUHÁZÁSAIT (impensae)*. Erre irányuló igényét az felperes követelésével szemben *exceptio dolival* érvényesítheti, és a dolgot visszatarthatja mindaddig, amíg a felperes beruházásait a vonatkozó szabályoknak megfelelően meg nem téríti, illetve ráfordításait a marasztalási összegben figyelembe nem veszik (*ius retentionis*).

Viszont ha az alperes nem élt visszatartási jogával a vele szemben megindított per során, utólag már semmiféle módja nem lesz arra, hogy a beruházásait megtérítését igényelje.

106. A szükséges, hasznos és fényűző beruházás fogalma:

A beruházások háromfélék lehetnek:

- a) **szükséges beruházások** (*impensae necessariae*), amelyek feltétlenül szükségesek a dolog állagának fenntartásához, amelyeket tehát a tulajdonosnak is eszközölnie kellett volna, mert ezek nélkül a dolog állapota rosszabbodott volna.

Ilyenek például

- a ház tatarozása,
- folyó mellett gát emelése,

- állatok takarmányozása,
- rabszolga élelmezése, ruházása, gyógyíttatása.

b) **hasznos beruházások** (*impensae utiles*), amelyek ugyan nem szükségesek a dolog állagának megóvásához, de mégis növelik a dolog forgalmi értékét, tehát objektív értéknövekedést eredményeznek, s melyekkel a felperes jogalap nélkül gazdagodna.

Ilyenek például

- a telken egy épület létesítése,
- egy telken gyümölcsös, szőlő telepítése,
- rabszolga mesterségre való kitanítása,
- állat idomítása.

c) **fényűző beruházások** (*impensae voluptariae*), amelyek objektíve nem növelik a dolog forgalmi értékét, hanem csupán a beruházó (az alperes) kényelmét, szeszélyét szolgálták, vagyis csak szubjektív, elsősorban a beruházó számára érdekes értéknövekedést jelentettek.

Ilyenek például

- szökőkutak, szobrok, díszítések, falfestmények létesítése,
- dísznövények ültetése, stb.

A bíró döntötte el a körülmények mérlegelését követően, hogy egy-egy beruházás melyik kategóriába tartozott.

107. A *ius tollendi* fogalma: (elviteli jog)

A *ius tollendi* gyakorlása az egyik lehetősége annak, hogy az alperes az általa eszközölt beruházásokkal kapcsolatos igényeit kielégítse. Az alperes bizonyos esetekben ugyanis egyes beruházásait elválaszthatja a felperes dolgától és elviheti azokat, feltéve hogy

- ez nem jár a felperes dolgának rongálásával, vagyis a visszaadandó pertárgytól nagyobb sérelem nélkül elválasztható
- és a jog gyakorlása nem pusztán a felperes bosszantására irányul, vagyis hasznos az elvivő számára.

Az alperes akkor sem élhet a *ius tollendivel*, ha a felperes hajlandó azt az értéket pénzben megfizetni a beruházásokért, amivel az elvivő alperes gazdagodna az elvitel megtörténte esetén (ez az ún. **bontási érték**).

108. Mely jogintézmények tartoznak az idegen dologbeli jogok közé? (*iura in re aliena*)

A dolog teljes kihasználására feljogosító legteljesebb dologi jog, a tulajdonjog és az ennek tényleges gyakorlásához fűződő birtokjogok mellett a dologi jogok harmadik csoportját alkotják az ún. idegen dologbeli jogok (*iura in re aliena*). Az idegen dologbeli jogok változatos tartalmú, de többnyire csupán RÉSZLEGES dologélvezeti lehetőséget biztosítanak a jogosultnak.

A iustinianusi jogban négy fajtájukat lehetett megkülönböztetni melyek az alábbiak voltak:

- a telki és a személyes szolgálomak (*servitutes praediorum, servitutes personarum*),
- az örökhaszonbérlet (*emphyteusis*),
- a felülepítményi jog – más néven örökbérlet (*superficies*),
- a zálogjog (*pignus*).

109. A telki szolgálom fogalma:

A telki szolgálom az az idegen dologbeli jog, mely alapján

- az uralkodó telek (*praedium dominans*)

- mindenkori tulajdonosa
- a telek meghatározott gazdasági szükségleteinek kielégítésére (részlegesen) igénybe veheti
- a szomszédos szolgáló telket (*praedium serviens*)
- akként, hogy a szolgáló telek tulajdonosa és mindenki más el van tiltva attól, hogy a jogosultat jogának gyakorlásában zavarja.

A szolgálat a szolgáló telek tulajdonosa terhére mindig csak egy negatív kötelezettséget létesít: nem tehet olyat, ami a szolgalmi joggal ellenkezik.

Ez a negatív kötelezettség kétféle módon jelentkezik:

- a) tartózkodás valamtól, amit különben megtehetne – anélkül, hogy ennek folytán a jogosult is bármit cselekedhetne (*servitus in non faciendo*; a jogosult oldaláról nézve: negatív szolgálat),
- b) tűrni, hogy a jogosított tegyen valmit, amit különben nem tehetne (*servitus in patiando*, a jogosult oldaláról nézve: afirmatív szolgálat).

110. A *deductio* fogalma:

A telki szolgalmak élők közti ügylettel történő alapításának egyik sajátos módja (*deductio servitutis*), amikor egy telekrész elidegenítése esetén a telektulajdonos a megmaradt telekrész javára tart fenn szolgalmi jogot.

Például telke egy részét eladja vagy elajándékozza, de fenntartja magának az elidegenített részen a vízvétel, vagy az átjárás jogát.

111. A személyes szolgálat fogalma: (*servitutes personarum*)

A személyes szolgalmak a jogosult számára

- egy dolog felett
- teljes vagy részleges használati jogosultságot biztosítanak
- ingyenesen
- a jogosított élete végéig vagy annál rövidebb meghatározott időre szólóan.

A személyes szolgalmak közé számítottak a római jogban:

- a) az *ususfructus* (haszonélvezet)
- b) az *usus* (használat)
- c) a *habitatio* (lakáshasználat)
- d) az *operae servorum et animalium* (rabszolgák és állatok munkaerejének használata)

112. A haszonélvezet fogalma: (*ususfructus*)

A haszonélvezet (*ususfructus*) az az idegen dologbeli jog, mely a jogosított számára

- valamely elhasználhatatlan dolog
- hasznainak és gyümölcseinek TELJES kihasználását biztosítja
- ingyenesen,
- legfeljebb a jogosult élete végéig, vagy annál rövidebb meghatározott időre szólóan.

113. A használat fogalma: (*usus*)

A legszűkebb behatást biztosító személyes szolgálat. A használó (*usuarius*)

- az idegen dolgot csak a saját és családja szükségletének megfelelő mértékben használhatja, és a gyümölcsöket is csak eddig a mértékig szedheti, azokat tehát nem adhatja el másnak.

- jogának gyakorlását sem ingyen, sem pénzért nem engedheti át másnak (ezzel ugyanis megváltozna a használati jog terjedelme).

A dolog terheit a tényleges használat arányában viseli, és ő is köteles *cautio usuariát* adni.

114. Az örökhaszonbérlet fogalma: (*emphyteusis*)

Az örökhaszonbérlet az az idegen dologbeli jog, amelynek tárgya

- egy mezőgazdasági ingatlannak (*praedium rusticum*)
- örökös vagy 100 évre szóló
- bérbeadása, vagyis TELJESKÖRŰ használatra és gyümölcsöztetésre való átengedése
- meghatározott évi bér (*canon*) fizetése ellenében.

Az örökhaszonbérlet jogosult

- a) a telek TELJES kihasználására - az állagot is átalakíthatja, csak nem rosszabbíthatja, sőt a *melioratio* (parlag feltörése, mocsár lecsapolása, stb.) egyenesen kötelessége;
- b) a gyümölcsök tulajdonjogát már a separatióval (elválással) megszerzi;
- c) a telek javára szolgalmakat szerezhet, saját jogára vonatkozóan pedig *subemphyteusist*, haszonélvezetet, zálogjogot alapíthat;
- d) örökhaszonbérleti jogát átörökítheti, és jogosult azt a telektulajdonos értesítése mellett élők közti ügylettel (pl. adásvétel, ajándékozás) is elidegeníteni.
- e) A tőkésített haszonbérnek megfelelő összeg kifizetésével jogosult az ingatlan tulajdonjogát magához váltani.
- f) Az örökhaszonbérlet *possessorius* és *petitorius* védelmet élvez.
 - *civilis possessor*ként megilletik a rendes birtok *interdictumok*,
 - mint dologi jogosult, megkapja *utiliter* a tulajdonos kereseteit is:
 - a *rei vindicatio utilis-t* (régiesen: *actio in rem vectigalis*),
 - az *actio negatoria utilis-t*,
 - a telekhez tartozó szolgalmi jogok védelmére az *actio confessoria utilis-t*,
 - valamint élhet a szomszédjogok védelmére szolgáló keresetekkel is.

Az örökhaszonbérlet köteles

- a) a pénzben vagy természetben megállapított évi haszonbér (*canon*) megfizetése,
- b) a közterhek viselése.

Amennyiben valamelyik kötelezettségének három (egyházi birtoknál két) egymást követő évben nem tesz eleget, joga megszűnik.

115. A felülepítményi jog fogalma: (*superficies*)

A felülepítményi jog (más néven örökbérlet) olyan idegen dologbeli jog, amelynek lényege

- egy városi telek (*praedium urbanum*) átengedése
- örökre vagy 100 évre
- beépítés céljából,
- állandó összegben meghatározott évi bér (*solarium*) fizetése ellenében.

Ilyenkor az *aedificium solo cedit* elv alapján az idegen telken emelt épület osztja a telek sorsát, így az a telek tulajdonosáé lesz, de évi bér fizetése fejében a felülepítményes az alábbiak szerint használhatja az épületet.

A felülepítményes jogosult

- a) a telek beépítésére és az épület saját használatára, ill. bérbeadására;

- b) az épület állagát megváltoztatni, azt át- és újjáépíteni, hacsak a megállapodás ezt ki nem zárja;
- c) jogát átörökíteni és élők köztiügylettel (adásvétel, ajándék, stb.) elidegeníteni; utóbbi esetben a telektulajdonosnak nincsen elővételi joga, és a vételárból sem részesedik;
- d) a telek javára telki szolgalmat szerezni;
- e) felülepítményi jogán haszonélvezetet, használatot, *habitatíót* engedélyezni, azt zálogul lekötni;
- f) a *superficiarius*nak *petitorius* jogeszközként
 - bármely birtokossal szemben *rei vindicatio utilis*;
 - a telek javára szerzett szolgalmak védelmére *actio confessoria utilis*;
 - a szomszéd ellen *operis novi nuntiatio* áll rendelkezésére;
 - ha többekkel közösen illeti meg a felülepítményi jog, társai ellen *actio communi dividundo-t* indíthat;
- g) a klasszikus korban csak birtokközvetítő *detentor*, de amennyiben jogát ténylegesen gyakorolja, a posztklasszikus jogban mint *iuris (quasi) possessor* birtokvédelemben is részesül (*interdictum de superficie*).

A felülepítményes köteles rendszeresen fizetni az évi bért (*solarium*)– kétévi elmaradás esetén elveszíti a jogát.